

Olosz Katalin

Még egyszer Krizáról

2013-ban, a *Vadrózsák* második kötetének megjelenése után úgy gondoltam, hogy a magam részéről lezártnak tekintem a Kriza-kutatást, többé nem akarok Krizával foglalkozni. Az elhatározást korántsem az generálta, hogy befejezttnek tekintetem a kutatást. Sokkal inkább azok a körülmények váltottak ki heves ellenérzést, melyek között tető alá kellett hoznom – a feladathoz mérten aránytalanul rövid idő alatt – a *Vadrózsák* második kötetét (Kriza J. – Olosz K. 2013). Szándékom ellenére nyakamba szakadt egy olyan munka, melynek volumenéről, tartalmáról – a balladák kivételével – alig-alig voltak előzetes ismereteim. S ennek a munkának az elvégzésére – beleértve a forrásfeltárást és forráskritikát, a nagy mennyiségű kéziratos szöveg betűhű másolását, az írás- és gyűjtőazonosítást, kötetszerkesztést, tanulmányírást, jegyzetapparátus és mutatók elkészítését – tíz hónap állt a rendelkezésemre. Ráadásul ebből a tíz hónapból két nyári hónapban minden kézirattár, ahol kutatnom kellett, zárva volt. Mindebből az következett, hogy iszonyatos nyomás alatt, megfeszített ütemben dolgoztam úgy, hogy a munka nem örömet, sokkal inkább állandó feszültséget jelentett. És nem hozott megnyugvást a kötet megjelenése sem: továbbra is emésztett a bizonytalanság, hogy az eszeveszett hajszában mit néztem el, mit nem vettem észre, hol hibáztam, jól döntöttem-e olyan kérdésekben, melyek nyugodt mérlegelést, és főleg elmélyült, több évig tartó, rendszeres kézirattári kutatást igényeltek volna? Mindezek után, azt hiszem, nem kétséges, miért jutottam arra az elhatározásra, hogy Krizával egyszer s mindenkorra végezzem. Annál is inkább, mert a Kriza-kutatás kényszerű kitérő volt saját munkám rovására.

Fogadalmam ellenére most mégis Kriza-dolgozattal jelentkezem. Szakál Anna nagy jelentőségű, friss kutatási eredményei készítettek arra, hogy ismét elővegyem Kriza János hagyatékának problémáját – részben az önkorrekción, részben a továbbgondolás szándékával.

Mielőtt azonban rátérnék tulajdonképpeni mondandómra, szükségesnek látom néhány mondatban vázolni az addigi Kriza-kutatás eredményeit és hiányosságait, azt, hogy mire támaszkodhattam 2012-ben, a kutatás megkezdésekor. A terjedelmes szakirodalom áttanulmányozása nem sok jóval biztatott: Kriza János és gyűjtőtársainak munkájával – a 19. század legkanonikusabb gyűjteményével – számosan foglalkoztak ugyan, sokan méltatták a *Vadrózsák* jelentőségét, az írások azonban rendszerint alkalmi/ünnepi megemlékezések, újrakiadások bevezetői vagy utószavai lévén, ritkán hoztak új kutatási eredményeket, többnyire a korábbi megállapításokat ismételték meg vagy foglalták össze. Az egyetlen, nagy lélegzetű, tudományos igényű munka pedig, melyben Antal Árpád, Faragó József és Szabó T. Attila a költő, a folklórgyűjtő és a nyelvbúvár Kriza János hármast portréját rajzolta meg, úgy ért meg két kiadást a 20. század hatvanas–hetvenes éveiben (Antal Á. – Faragó J. – Szabó T. A. 1965, 1971), hogy az 1949-ben előkerült Kriza-hagyatékot elsődleges forrásként nem használták, és nem állt rendelkezésükre semmiféle forráskiadvány vagy Kriza-bibliográfia.¹

1971-ben jelent meg az Antal–Faragó–Szabó-féle Kriza-monográfia második, javított kiadása – s az alapkutatások tekintetében századunk tízes éveigi azóta sem történt lényegi elmozdulás²: a 20. század folyamán

¹ A két másik társszerzőről nem tudom, hogy volt-e lehetőségük tanulmányozni a Budapesten található Kriza-hagyatékot, Faragó József maga mondta el, hogy „A hagyaték rendezése után a nyolcvanöt legjelentősebb népmeséről, valamint a fontosabb levelekről Kovács Ágnes gépelt másolatot volt szíves hozzám eljuttatni. Ezeket a másolatokat használtam másfél évtizeden át, mígnem 1968-tól fogva a hagyatékot Budapesten személyesen is tanulmányozhattam” (Faragó J. 1974: 442/3. lábjegyzet. Idézi Szakál A. 2016: 147/650. lábjegyzet). Ennek ellenére, a Kriza monográfia második, javított kiadásában sincs nyoma annak, hogy Faragó József primér forrásként használta volna a kéziratos Kriza-hagyatékot.

² A Kriza-hagyaték megtalálását és kézirattári rendezését követően egy tervezett, de soha meg nem valósult kritikai kiadás reményében nem került sor a hagyaték teljes körű, tudományos igényű feltárására és a folklórszövegek közzétételére. A kéziratos hagyatékból csupán tudománynépszerűsítő kiadványok lapjain jelentek meg részletek (Kriza J. 1956, 1961). Ezek sorából mindenekelőtt azt az összesítő válogatást kell kiemelniünk, melyet Kriza János kiadott és kéziratos hagyatékából Gergely Pál és Kovács Ágnes állított össze és jelentetett meg 1956-ban (Kriza J. 1956). A kiadványt a szerkesztők eleve nem tudományos publikációnak szánták, emiatt a Kriza-hagyaték feltárása/bemutatása igen felemásra sikerült. Azon túl, hogy a szövegekőzlés normáit a tágabb olvasóközönség igényeihez igazították, a kiadványból hiányzik a tudományos apparátus, még csak a kézirattári jelzeteket sem közlik a jegyzetanyagban. A verses részt gondozó Gergely Pál

nem került sor Kriza János hagyatékának szisztematikus feltárására, gyűjtőhálózatának rekonstruálására, a Kriza-gyűjtemény forrásainak teljes körű, tudományos igényű feltárására, a gyűjtés folyamatának felmérésére, gyűjtők, gyűjtött szövegek, gyűjtési helyek egymáshoz való viszonyának tisztázására, nem valósult meg a mindezekhez nélkülözhetetlen forrásanyag, a Kriza-levelezés összegyűjtése és kiadása, és nem készült el a *Vadrózsák* összesítő, kritikai kiadása.

Az alapkutatások hiányán túl a Kriza-kutatást megnehezítette az a körülmény is, hogy a szakirodalomban meghonosodott és szívósan tartotta magát néhány tézis, néhány kinyilatkoztatásszerű megállapítás, melyeknek hitelét, valóságtartalmát nem vonta senki kétségbe, noha nélkülöztek mindenféle bizonyítást vagy forrásokkal alátámasztható érvelést. Ezek a kijelentések és történetek első megfogalmazóiknak szakmai tekintélye vagy helyzeti előnye folytán axiómaként rögzültek a szakirodalomban, átöröklődtek az egymást követő kutatónemzedékekre, s lényegében gúzsba kötötték nemcsak a kutatási szándékot, de még a Kriza János gyűjtőmozgalmáról s e mozgalom eredményéről való gondolkozást is. Mert például mi értelme lett volna keresni a Kriza-levelezésnek azokat a darabjait, melyekből Faragó József közölt részleteket, de egyúttal azt is az olvasó értésére adta, hogy azoknak a leveleknek ő az egyedüli ismerője, mert nem sokkal lemásolásuk után megsemmisültek?³ Vagy mi értelme lett volna keresni a Kriza-hagyatékot/a *Vadrózsák* második, illetve harmadik kötetének anyagát, mikor Gyulai Pál és Arany László a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetének – a *Székelýföldi gyűjtésnek* – az elősza-

az addig megjelent anyaghoz képest alig-alig tudott hozzáadni valamit az újonnan felfedezett Kriza-hagyatékból, ráadásul az új adatok egy részéről a *Vadrózsák* második kötetének összeállítása során bebizonyosodott, hogy nem köthetők Krizához és gyűjtői köréhez (vö. Olosz K. 2013: 60–63).

A Kriza-hagyatékot az 1956-os kiadvány óta csupán rész kutatások okán, egy-egy folklórműfaj szempontjából vizsgálta a szaktudomány. Itt említhetjük Kovács Ágnes kutatásait, aki a mesekatalógus munkálatai során tipológiai szempontból foglalkozott a Kriza-hagyaték meséivel. Tátrai Szusanna a szokásköltészet szempontjából tekintette át a Kriza-hagyatékot (Tátrai Zs. 1982). Az új évezredben pedig a szövegfolkloristáknak egy új generációja, Domokos Mariann, Gulyás Judit és a hozzájuk csatlakozó irodalomtörténész Hermann Zoltán foglalkozott a Kriza-hagyatékkal, de megint csak a hagyaték egyetlen részével – a meseállománnyal – részben önmagáért Krizáért (vö. Domokos M. 2007), részben Arany László mesegyűjteményének kritikai kiadása okán, mivelhogy az Arany-család gyűjtései Gergely Pál jóvoltából a Kriza-hagyaték darabjai közé keveredtek.

³ Lásd erről bővebben Szakál A. 2015: 22–28.

vában arról tájékoztatott, hogy Kriza hagyatékát rendezetlenül bocsátotta rendelkezésükre az özvegy, s magában foglalta a *Vadrózsák* anyagát is. „Kiválasztottunk belőle minden kiválaszthatót – vallják a szerkesztők –, de a nagy becsű balladákon kívül, melyek egy részét Kriza még életében a lapokban közzétette, nem sok értékest találtunk benne” (Arany J. – Gyulai P. 1882: V). A *Székelvföldi gyűjtés* két szerkesztőjének tekintélye meszszenenően elég volt ahhoz, hogy senki ne kételkedjék szavahihetőségükben. Ennek következtében 1882 után senkit nem foglalkoztatott a Kriza-hagyaték problémája. Még csak az sem jött szóba, hogy egyáltalán hol van, és megvan-e a Kriza-hagyaték. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetében közzétett maroknyi Kriza-gyűjtésre úgy tekintettek, mint a *Vadrózsák* második kötetének anyagára, melynek közzétételével egyszer s mindenkorra befejezettek tekinthető a Kriza-kutatás.⁴

Míndezekből – gondolom – egyértelműen leszűrhető az a következtetés, hogy annak, aki az új évezredben Kriza-kutatásra adja a fejét, a történeti folklorisztika forráshiányos útjait járva a szakirodalom tekintélyelvű ballasztjaival is meg kell küzdenie.

Az óriási adóssághalmazból először Szakál Anna törlesztett, aki 2009-ben, doktori értekezése témájául Kriza János gyűjtőhálózatának vizsgálatát választotta. Szakítva az elődök gyakorlatával, forrásfeltárással kezdte a kutatást: magára vállalta a Kriza-levelezés és egyéb, a *Vadrózsákra* vonatkozó dokumentumok összegyűjtését és kritikai kiadását. Az *„Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”* című kötet (Szakál A. 2012) amellet, hogy a Kriza-kutatás nélkülözhetetlen forráskiadványa lett, egyúttal dokumentumokkal – magukkal a kérdéses levelekkel – cáfolta a szakmai köztudatban meggyökerezett hiedelmet az elpusztult levelekről, hiszen valamennyi, Faragó József által megsemmisülteként emlegetett levél megtalálható benne.

A leveleskönyv fontosságát magam is igazolhatom, hiszen elsőként használtam az akkor még készülő kötet kéziratát. 2012-ben ugyanis egymásról tudva, és egymást kölcsönösen segítve, párhuzamosan dolgoz-

⁴ A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötete Krizától mindössze 29 balladát, 32 dalt, négy mesét, két helyi mondát és egy legendát – összesen 68 folklórszöveget közölt, valamennyit a forrás, gyűjtési hely és gyűjtő megjelölése nélkül. Ez a mennyiség mintegy negyedét teszi ki az *MNGY* harmadik kötetének, s a *Vadrózsák* Kriza által emlegetett második kötetének anyagához viszonyítva csupán mutatószámra vehető.

tunk: Anna akkor már a kötet szerkesztésénél tartott, magam pedig, akire a Kriza-hagyaték feltárásának egy másik szelete hárult, a *Vadrózsák* második kötetének rekonstrukcióját és sajtó alá rendezését végeztem el.

E munkálatok során a folklórszövegek összegyűjtése, azonosítása és rendszerezése mellett sor került azoknak a körülményeknek a tisztázására is, melyek közrejátszottak abban, hogy a *Székelyföldi gyűjtés* szerkesztői csupán maroknyi szöveganyagot találtak közölhetőnek a Kriza-hagyaték-ból. Az akkori történéseket rekonstruálva bebizonyosodott, hogy Gyulai Pál és Arany László az 1875-ben Pestre került Kriza-hagyaték-nyelvi anyag csupán egy előválogatáson átesett részéből választotta ki az általuk közlésre érdemesnek tartott szövegeket, a „minden kiválaszthatót.” A történet röviden így foglalható össze: a Kriza-hagyaték kéziratainak válogatását Gyulai Pál az akkor még egyetemi hallgató Benedek Elekre, tanítványára bízta, s a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztői a Benedek által kiválogatott anyagból tovább válogatva állították össze a *Székelyföldi gyűjtés* Kriza-részét. 1882, a *Székelyföldi gyűjtés* megjelenése után a Benedek Elek által kiválogatott Kriza-anyag Gyulai Pálnál maradt, majd tőle (vagy a hagyatékából) a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* későbbi sorozatszerkesztőjéhez Sebestyén Gyulához került, akinek halála (1946) után végül a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában (mai nevén Ethnológiai Archívum) kötött ki. Mivel a többnyire névtelen és datálatlan kéziratok Sebestyén Gyula hagyatékaként kerültek beletárolásra, senki nem sejtette, hogy a Kriza-kéziratok egy része ott lappang az Ethnológiai Archívum Sebestyén-anyagában.⁵ Mindez tehát azt jelentette, hogy a Kriza-gyűjtemény teljes állománya a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetének előkészítése idején – tehát 1881–82-ben – volt utoljára együtt, egy helyen, az Akadémia épületében. Ezt a hagyatékot a maga teljességében Benedek Elek látta utoljára, melynek darabjairól, ha többnyire nem is lehetett tudni, hogy kik, hol és mikor gyűjtötték, egy dolog biztosan tudható volt: az, hogy valamennyi a Kriza-hagyaték része. Ezt az egységet bontotta meg a Gyulai Pál és Arany László utasításait követő Benedek Elek, mikor a közlésre alkalmasnak vélt kéziratokat kiemelte a hagyaték-ból. A műveltsornak kettős következménye lett: egyfelől megcsonkult a Kriza-hagyaték, másfelől a kiszakított kéziratokról Gyulai Pál, Arany László és Bene-

⁵ Lásd minderről részletesebben és bizonyító adatokkal Olosz K. 2013: 63–77, illetve Olosz K. 2014a.

dek Elek halála után többé már senki nem tudhatta, hogy hova tartoznak, kik, hol, mikor és milyen finalitással jegyezték fel a folklórszövegeket. Más szóval: 1882-től kezdve a Kriza-hagyaték kétfelé szakadt: a törzsanyag továbbra is az Akadémia épületében maradt, s – mint 2014-ben magam is véltem – „osztozott a Kisfaludy Társaság iratainak sorsában a pincei rak-tározástól az 1949-es előkerülésig” (Olosz K. 2014a: 271), másik része pedig ismeretlenül hányódott és teljesen kívül került a szaktudomány látó-körén.⁶

A Kriza-hagyaték 1881–82-ben nemcsak fizikai mivoltában szakadt ketté. A *Székelyföldi gyűjtés* szerkesztőinek szentenciája folytán tartalmi értékeinek megítélése szempontjából is kettéoszlott: egyfelől elkülönült egy hatalmas kéziratömeg, ami, úgymond, nem használható sem mire, másfelől a kötet szerkesztői elkülönítettek egy nagyon szerény kisebbik részt, amit értékesnek ítélték és nagyjából közreadták kiadványukban. Mindezek következtében a Kriza-hagyatékkal kapcsolatban az a téves sztereotípia alakult ki, hogy további kutatása fölösleges. Ennek megfelelően a 20. század közepéig (a Kriza-hagyaték előkerüléséig) szóba se került. Pedig, ha jobban szemügyre vesszük, hogy Gyulai Pál és Arany László utasításait követve milyen kritériumok alapján válogatott Benedek Elek a Kriza hagyatékából, azonnal rájöhethünk arra, hogy Kriza János öröksége egy nagyon szűkkeblű és leszűkítő szempontrendszer érvényesítésének esett áldozatul. Olyan elvárásoknak, melyek eleve arra ösztönözték az előválogató Benedek Eleket, hogy kirostálja a Kriza-hagyaték darabjainak túlnyomó többségét.⁷

A *Vadrózsák* második kötetének rekonstruálásával bebizonyosodott, hogy a Kriza-hagyaték lényegesen nagyobb, mint amennyit a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetében közlésre érdemesnek talált és közölt Gyulai Pál és Arany László. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy

⁶ Minden jel arra mutat, hogy, például, Sebestyén Gyula sem tudta, hogy nála van a Kriza-hagyaték egy része.

⁷ A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztői irodalomesztétikai szempontok mentén gondolták el a sorozatot, a Kriza-hagyatékából így eleve csak a három klasszikus folklórműfaj darabjai, a balladák, dalok és mesék jöhettek számításba, a más műfajú szöveganyagot félresöpörték. További leszűkítő szempontnak esett áldozatul a gazdag meseanyag, melynek nagy részét már Benedek Elek kirostálta vagy amiatt, hogy – Gyulai szavaival élve – „ismert mesék voltak” (Szakál A. 2012: 240), vagyis változataik korábban már valahol nyomdafestéket láttak, vagy azért, mert „kevés becsűek”, azaz megszövegezésük esztétikai szempontból kívánni valót hagyott maga után.

a második kötet megjelenésével korántsem fejeződött be a Kriza-gyűjtemény feltárása és közzététele. A második kötetből – Kriza eredeti elgondolása ellenére – terjedelmi okok és idő szűke miatt kénytelen voltam kihagyni a hagyatékban található gazdag mese- és mondaanyagot, mely előreláthatóan még egy testes kötetet fog megtölteni. Utólag, sajnos, az is kiderült, hogy így sem teljes a második kötet anyaga. Szakál Anna tovább folyó kutatásai során újabb kéziratok kerültek elő a Kriza-hagyatékból, melyek közül több tartalmaz olyan folklórszövegeket, melyeknek a második kötetben lett volna a helyük.

A kimaradt szövegekről összefoglalóan azt mondhatom el, hogy két különböző forrástípusból kerültek elő: nagyobb részt azokból a nyelvjárási szövegeket tartalmazó kéziratokból, melyeket az MTA Kézirattárában számomra ismeretlen megfontolásból elkülönítettek Kriza folklórgyűjtemésitől, s teljesen más osztályban és más jelzet alatt leltároztak. Arról tudtam, hogy Kriza hatalmas nyelvészeti-nyelvjárási szöveganyagot gyűjtött össze, szóvá is tettem, hogy nem találtam meg, valójában azonban nem is kerestem, mert nem tekintettem feladatomnak Kriza nyelvjárási gyűjtemésének közreadását. Elgondolásomat azonban megtorpedozta az a tény, hogy a kéziratok rendezése során a nyelvjárási szövegekhez soroltak több, kisebb-nagyobb táncszó-, szólás- és közmondásgyűjteményt is, melyek így módon kimaradtak a *Vadrózsák* második kötetéből. Ami számomra a legfájdalmasabb: ugyanilyen ok miatt kimaradt Kiss Mihály több folklórműfajt felölelő *Vadrózsába valók* címet viselő gyűjteménye is – benne a Váradi Józsefről szóló ballada „összövegével”.⁸

A másik forrástípust, ahonnan további folklórszövegek kerültek elő, szintén Szakál Anna fedezte fel 2014–16-ban végzett kutatásai során. Ezekről a forrásokról vagy nem tudott eddig a Kriza-kutatás, vagy nem tudott mit kezdeni velük, mert nem tudta Kriza köréhez kötni. A szaktudományban úgy rögzült, hogy Kriza folklórhagyatéka annyi, amennyi a MTA pincéjéből előkerült. Arra senki nem gondolt, hogy a Kriza-hagyaték egy része – a népköltészetten kívüli anyag – Kolozsváron, a család tulajdonában maradt, s abban folklorisztikát érdeklő kéziratok is maradhattak, hiszen népköltészeti kérdésekben járatlan személyek intézték a kéziratok kiválogatását és Pestre küldését. Szakál Annának jutott eszébe, hogy utána

⁸ A ballada utólag megjelent egy nagyobb tanulmány keretében. Lásd Olosz K. 2015.

eredjen ennek a feltételezésnek; az ő kutatásai derítettek fényt arra, hogy hol és meddig követhető a Kolozsváron maradt Kriza-hagyaték szétszóródásának folyamata, milyen részei hiányoznak, mint ahogy arra is, hogy az MTA Könyvtárának Kézirattárába vásárlás útján is került Kriza-anyag. A Kézirattár az 1950-es években három ízben is vásárolt egy Sütő Nagy László nevű egyéntől olyan kéziratokat, melyeknek egy része bizonyíthatóan kapcsolható Kriza Jánoshoz és gyűjtői köréhez.⁹ És Szakál Annának jutott eszébe az is, hogy próbálja felkutatni Sütő Nagy László leszármazottait, akiknél újabb, Krizához köthető és Kriza-kéziratokat talált. A Kriza-hagyaték újonnan feltárt darabjai többségükben nem folklór-vonatkozású kéziratok, de némelyikük tartalmaz olyan szövegeket is, melyeknek a *Vadrózsák* második kötetében kellett volna szerepelniük. Mindezekről a tételekről – melyekre egytől egyig Szakál Anna hívta fel a figyelmemet – a dolgozatomhoz csatolt függelékben adok számot. Ugyanott található az a jegyzék is, melyben helyesbíttem a *Vadrózsák* második kötetének azon információit, melyek a rohamunka miatt tévesen kerültek be a kötetbe, vagy Szakál Anna újabb kutatásainak fényében nem állják meg a helyüket. Ez utóbbiak közül egyet azonban nem a függelékben, hanem itt és most szeretnék tisztázni.

Említettem korábban, hogy a Kriza-kutatást végigkísérte és megnehezítette egy sor olyan megállapítás, axiómaszerű kijelentés, vagy megkonstruált történet, melyeknek hitelét soha senki nem kérdőjelezte meg, noha bizonyító dokumentáció nem támasztotta alá azokat. Ilyen berögzött narratívum volt az is, melyet Gergely Pál konstruált a Magyar Tudományos Akadémia pincéjében rejtőző és általa megtalált Kriza-hagyatékáról, mely Gergely – és az ő véleményét osztó Kovács Ágnes – szerint az 1880-as évek közepén került le a pincébe a Kisfaludy Társaság irataival és népköltési gyűjtéseivel együtt. Az 1949 körül előkerült kéziratok egy részét azonban az Akadémia épületének átépítésén dolgozó munkások eltűzeltek, más részét a gondatlan tárolás miatt a nyirkosság, penész és por rongálta meg vagy tette olvashatatlaná, de egy részét sikerült a szerencsés megtalálónak megmentenie és rendeznie. Jóllehet Gergely Pál nem volt néprajztudós, még csak filológus sem, a későbbi, Krizával foglalkozó folk-

⁹ Lásd minderről részletesebben Szakál A. 2016: 90–102.

loristák – magamat is beleértve – hitelt adtak állításainak, mindenekelőtt annak a megállapításának, hogy az Akadémia pincéjéből előkerült Kriza-hagyaték korántsem teljes, mert hiszen jó nagy hányada megsemmisült.

Mivel a bizonyítékok nélküli narratívumot magam is elfogadtam, s a *Vadrózsák* második kötetéhez írt tanulmányban (Olosz K. 2013) és egy másik közleményben (Olosz K. 2014a) újra forgalomba hoztam, kötelességemnek érzem, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy a kötet megjelenése óta Szakál Anna megkezdte Gergely Pál konstrukciójának lebontását, meggyőzően érvelve amellelt, hogy a „pincehistória” szerzője inkább mesemondó, mint szavahihető kutató.

A történetet többször elmesélő Gergely Pál állításainak hitelét Szakál Anna az által kérdőjelezte meg, hogy egymás mellé állította a különböző időben tett nyilatkozatokat. Az összehasonlításból egyértelműen kiderült, hogy ahányszor szóba került a pincében rejtőzködő Kriza-hagyaték története, Gergely Pál annyiszor mondott különböző, gyakran egymásnak ellentmondó dolgokat a kéziratok pincébe kerülésének és megtalálásának időpontjáról, a Kriza-hagyaték lelőhelyéről, a különböző kéziratok anyagok nagyságáról és állapotáról, a tárolás és a megtalálás körülményeiről, vagy a megrogálódás mértékéről. Szakál Anna összegzése szerint „ennek a történetnek alig van állandó, változatok nélküli eleme. Az egyik ilyen biztosnak tekinthető pont, hogy a folklórszövegeket a Főtitkári Hivatal irataival együtt találták meg. A másik állandó elem az, hogy a pincébe való lekerülés idejét Arany László Akadémiáról való kiköltözéséhez köti Gergely Pál. E kettőn túl azonban minden más részlet leírásról leírásra változik” (Szakál A. 2016: 57).¹⁰ A szövegváltozatok összevetésén túl, figyelembe véve azt a tényt, hogy a Kriza hagyaték kéziratain nyoma sincs penésznek, valamint azt, hogy akadémiai iratok a második világháború idején is kerültek le a pincébe, Szakál Anna arra a következtetésre jutott, hogy „semmi bizonyíték arra, hogy a kéziratok anyag 1885-ben a pincébe került volna, de éppígy arra sincs, hogy nem oda került. Ezért meg kell hagynunk mind annak a lehetőségét, hogy Gergely Pál esetleg egy olyan anyagot talált meg 1949-ben, amit csupán 5 évvel korábban, a háborús események

¹⁰ Dolgozatom megírásakor Szakál Anna disszertációjának kézírata állt rendelkezésemre. Nem hivatkozhattam a jelen kötetben közreadott dolgozatra, mely a disszertáció egyik fejezete. A továbbiakban is a doktori értekezés adatait adom meg, de hivatkozásaim mind megtalálhatók Szakál Anna kötetünkben közölt dolgozatában is.

miatt rejtettek el ott, mind annak, hogy valóban a 19. század vége óta ott rejtőző anyagra bukkantak az építkezések során” (Szakál A. 2016: 59). Következésképpen „[...] újabb források előkerüléséig is kellő fenntartással érdemes kezelni Gergely Pál kijelentéseit, s mindazokat a megfogalmazásokat, amelyek csupán az ő információira támaszkodnak. A Kriza-hagyaték szempontjából pedig – mindaddig, míg más forrás esetleg ezt meg nem cáfolja – Gergely Pál és Kovács Ágnes kijelentését a kéziratok elégszerűséről és megpenészedéséről figyelmen kívül hagyjuk, s a jelenleg Pesten (az Akadémia Kézirattárában és a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában) megtalálható korpuszt úgy kezeljük, mint ami nagyjából mindazt tartalmazza, amit Kriza halála után Kolozsvárról folklórgyűjteményként Pestre küldtek” (Szakál A. 2016: 63).

Szakál Anna okfejtése és érvelése arra sarkallt, hogy újra átgondoljam a Gergely Pál által megkonstruált történetet. Nem folytattam újabb kutatást, csupán újraolvastam eddigi feljegyzéseimet és számba vettem azokat a mozaikkockákat, melyeknek összerakásából esetleg tisztultabb kép rajzolódhat ki a valóságos történésekről. Problémafelvetésem írott dokumentumokkal csak részben támasztható alá, nagyjából az eddig is ismert források/leírások szövegének mikro-filológiai elemzése által, illetve logikai úton konstruáltam meg a pincehistória egy újabb változatát, mely Szakál Anna következtetéseit némiképp módosítja ugyan, de alapvetően azt támasztja alá. A konstrukció három kérdéscsoport megválaszolásán alapszik. Ezek a következők: 1. Melyik intézménynek volt a tulajdonában a Kriza-hagyaték? 2. Egyszerre, vagy külön-külön kerülhettek az Akadémia pincéjébe azok a kézirat-együttesek, melyekről Gergely Pál és Kovács Ágnes beszél? 3. Egy helyen, vagy az akadémiai pince más-más részében tárolták azokat a kéziratokat, kézirat-együtteseket, melyekről ugyancsak Gergely Páltól és Kovács Ágnestől értesültünk?

Mielőtt megkísérelném a kérdések megválaszolását, szükségesnek látom újra áttekinteni, hogy mit tudtunk/mit tudtam 2012–13-ig (a *Vadrózsák* második kötetének megjelenéséig) Kriza népköltési hagyatékának sorsáról: mikor, hogyan került Pestre, ott hol helyezték el, hogyan és mikor került le a pincébe, milyen kézirat-együttesek társaságában találták meg?

A kéziratok Pestre kerüléséről először a *Székelgyőldi gyűjtés* szerkesztői nyilatkoztak, mely szerint „Kriza hagyatékát nemes lelkű özvegye bocsátotta” rendelkezésükre (MNGY III. 1882: V). Gyulai Pál, mikor 1901-

ben újra szóvá tette, hogy miként került hozzá a Kriza-hagyaték, úgy fogalmazott, hogy „Kriza János özvegye felküldötte hozzám a székely népköltést tárgyzó iratait” (Szakál A. 2012: 239). A hagyaték Pestre szállításához kétségtelenül szükség volt az özvegy beleegyezésére, a gyakorlati kivitelezést azonban Kriza fia és veje bonyolították le, azt követően, hogy 1875 nyarán Gyulai Pál lépéseket tett a hagyaték Pestre küldése érdekében. A népköltészeti anyagot Kriza Gyula válogatta ki, de nem lévén hozzáértő, nem rendezte. Mivel Kriza Gyulát hivatali okból még augusztusban elrendelték Kolozsvárról, Kriza vejére, Kovács Jánosra bízta a kéziratok elküldését. Kovács János 1875. október 4-én Gyulaihoz küldte a kéziratokat tartalmazó csomagot. A csomag tartalmát, a kéziratok anyag mennyiségét nem ismerjük (Szakál A. 2012: 213/95. sz., 214/96. sz.; Olosz K. 2013: 41–43).

Kovács Ágnes szerint a kéziratokat Kriza özvegye „azon rendezetlen állapotban” „a Kisfaludy Társaságnak, a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőinek” küldte fel (Kovács Á. 1956: 447).

Néhány évvel később Kovács Ágnes óvatosabban úgy fogalmazott, hogy „A kéziratok Kriza János 1875-ben bekövetkezett halála után a Tudományos Akadémiához kerültek Arany László és Gyulai Pál kezébe, akik abban az időben a Magyar Népköltési Gyűjtemény köteteit szerkesztették” (Kovács Á. 1961: 260).

A Kriza-hagyaték pincébe kerülésének idejét és körülményeit a szakirodalom – Kovács Ágnes leírása alapján – egységesen 1885-ben jelölte meg, amikor „Arany László kiköltözött az Akadémia palotájából, s a kiköltözése utáni években a Kriza-hagyaték sok más kiadott és kiadatlan szöveggel együtt lekerült az Akadémia pincéjébe” (Kovács Á. 1956: 448, 1961: 260).

Arról, hogy hogyan, és milyen kézirat-együttesek társaságában találtak rá a Kriza-hagyatékra, először Gergely Pál tájékoztatta a tudományos közvéleményt 1952-ben. Szűkszavú beszámolójában csak röviden érintette a megtalálás körülményeit, inkább a hatalmas kézirat-tömeg tartalmi vonatkozásaival foglalkozott. Tájékoztatója – lévén, hogy az *Ethnographiának* készült – elsősorban a folklórvonatkozású kéziratokról számolt be, melyek között a Kriza-hagyaték csupán egy tétel volt a különböző időből, különböző vidékekről és különböző gyűjtőktől származó rendezetlen kézirat-tömegben. „Az akadémiai könyvtár olvasótermeit, keleti osztályát és kéziratárát hatalmas költséggel újjáépítette népi demokráciánk kormá-

nya – indítja cikkét a kéziratár akkori helyettes vezetője –. Az építkezés során a palota évtizedek óta érintetlen főtítkársági raktárait feltárva, az ügyvitelre, gazdasági ügyekre s a tagok irodalmi működésére vonatkozó több ezer iraton kívül nagy mennyiségben kerültek elő népköltési gyűjtések kéziratai is” (Gergely P. 1952: 207). „A több mint hatezer lapnyi, részben ismeretlen, részben ismert, lelkes vidéki gyűjtőktől eredő népköltési anyagból” Gergely Pál csak a „nagyobb, fontosabb gyűjtéseket” sorolta fel az *Ethnographiában* (Gergely P. 1952: 208). Három nagy egységet különített el a feltárt kéziratok gyűjtések köréből: az anyag egy része „gyaníthatóan az 1830-as években megindult országos *népdal- és mesegyűjtő mozgalom* (Cuczor[!], Toldy Ferenc, Erdélyi János kezdeményezése) eredményeként” került az Akadémiára, s a kéziratok „azóta is feldolgozatlanul, ismeretlenségben lappantak” (Gergely P. 1952: 208). A második csoportba azokat a nagyobb, 50–200 oldalas kéziratcsomókat sorolta, melyek „az 1850 utáni időkből, Arany Lászlóék újabb gyűjtőmozgalma korából valók”, a harmadik csoportban pedig „a népmesék, népszokások és gyermekjátékok nagyobb gyűjteményeit” sorolja fel, melyek közül – idézzük újból Gergelyt – „ki kell emelnünk Kálmány Lajos–Abonyi Lajos 413 nagy ívlapnyi kiadatlan mesegyűjteményének előkerülését. Előkerült Orbán Balázs 61 oldalas mese-kézirata és a másik nagy székely gyűjtő: Kriza János mesegyűjtésének több töredéke is” (Gergely P. 1952: 208). Gergely Pál nem mondja ki, de tulajdonképpen az első csoportban azokat a gyűjtéseket említi, amelyeket az 1830-as években a Magyar Tudós Társaság kezdeményezésére küldtek be az Akadémiára lelkes gyűjtők, és amelyekből később Erdélyi János válogatott a *Népdalok és mondák* kötetei számára anyagot. A második csoportban emlegetett tételek minden bizonnyal a Kisfaludy Társaság 1863-as felhívása nyomán gyűjtött anyagot tartalmazák, a harmadik pedig – úgy tűnik – intézményes felhívásoktól független gyűjtéseket foglal magába. Gergely Pál ez utóbbiban említette Kriza János mesegyűjtésének „több töredéké”-t.

Gergely Pál rövid, tényszerű tájékoztatását négy év múlva Kovács Ágnes kifejezetten Krizára vonatkozó három új információval egészítette ki. Részben azzal, hogy Pesten a Kriza-gyűjtemény a Kisfaludy Társasághoz került (Kovács Á. 1956: 447), részben azzal, hogy a Kriza-hagyaték pincébe kerülése szorosan összefügg Arany Lászlónak az Akadémia épületéből való kiköltözésével (Kovács Á. 1956: 448), s hogy a pincében a Kisfaludy Társaság egyéb gyűjtései között rejtőzködött és megrongálódott, harmadrészt

pedig a Kriza-hagyaték leltárával (Kovács Á. 1956: 448). 1961-ben mind-ezeket azzal egészítette ki, hogy a Kisfaludy Társaság iratállománya, s benne a Kriza-hagyaték nem pusztán a penésztől-portól szenvedett károkat: a kosárszámra felhordott piszkos papírokból valamennyit elégettek az Akadémia épületének átépítésén dolgozó munkások (Kovács Á. 1961: 259).

Ha a fenti adatok/információk mozaikkockáit megpróbáljuk úgy össze-rakni, hogy közéjük illesztjük Szakál Anna és a magam kutatási eredményeit, úgy tűnik, reménykedhetünk abban, hogy a Kriza-hagyaték körül gomolygó köd oszlatásában sikerül egy lépéssel előbbre jutnunk. Térjünk vissza tehát ismét a kiinduló ponthoz, s próbáljuk meg szétbontani az öszszekuszálódott szálakat!

Nem sokkal Kriza János halála után, 1875 nyarán Gyulai Pál lépéseket tett a hagyaték Pestre küldése érdekében, s ezt követően a Kriza Gyula által szelektált kéziratok gyűjtéseket Kovács János 1875. október 4-én elküldte Gyulainak. Ezen a ponton nyomban felmerülhet a kérdés: miért Gyulai volt az, aki szorgalmazta a hagyaték Pestre küldését, miért Gyulaihoz és nem máshoz küldték a kolozsváriak Kriza népköltési hagyatékát? A válasz kézenfekvőnek tűnik: Gyulainál senki nem ismerte jobban a *Vadrózsák* gyűjtésének, az első kötet szerkesztésének, kiadásának történetét, senki nem tudott annyit a készülő második kötetéről, Kriza szándékáról és gondjairól, mint Gyulai Pál. Ennyi azonban – megítélésünk szerint – korántsem indokolná Gyulai Pál közbenjárását a Kriza-hagyaték Pestre küldése ügyében. Sokkal inkább abban kell látnunk Gyulai szerepvállalásának mozzgórugóját, hogy nem magánemberként vállalta fel a Kriza-hagyaték gondját, hanem intézmény képviselőként. Méghozzá, meglehetősen, nem is egy, hanem két tekintélyes intézmény képviselőként: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának titkáráként, és a Kisfaludy Társaság másodelnökeként.¹¹ Ismerve a későbbi történeteket – azt, hogy a Kriza-hagyaték „használhatóknak” ítélt része a Kisfaludy Társaság *Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozatában látott nyomdafestéket –, hajlamossá tesz arra, hogy Gyulait a Kisfaludy Társaság nevében és érdekében cselekvő szereplőként lássuk a Kriza-hagyaték

¹¹ Gyulai Pál 1870-től volt az Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának titkára, a Kisfaludy Társaság másodelnöki tisztségét pedig 1873-tól 1879-ig töltötte be, mikor a Társaság elnökévé választották.

történetében. Ennek ellenére, úgy vélem, hogy Gyulai Pál akadémiai osztálytitkárként avatkozott be a Kriza-hagyaték további sorsának alakulásába/alakításába. Gondolom ezt azért, mert két hónappal Kriza halála előtt az Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának 1875. január 18-i ülésén „indítványoztatott, hogy Kriza Jánosnak »Vadrózsák« című székely népköltési gyűjteménye vétessék fel az akadémiai kiadványok közé, [...] Kriza János levelező tag szólíttassék fel gyűjteménye beküldésére, s az osztály gondoskodni fog a becses munka mielőbbi kiadásáról.”¹² Gyulai mint osztálytitkár, minden bizonnyal ennek az akadémiai határozatnak igyekezett érvényt szerezni, annak jegyében/szellemében intézkedett. Így került a hagyaték még Kriza halálának évében Pestre, hol az Akadémia épületében helyezték el. Az viszont sem akkor, sem később nem tisztázódott, vagy legalábbis nyilvánosságot nem kapott, hogy melyik intézménynek a tulajdonába jutott a Kriza-gyűjtemény: az Akadémia kéziratárát gazdagította-e, vagy az Akadémia épületében működő Kisfaludy Társaság irattári állományát?

Ilyen körülmények között, s bizonyítékok hiányában az Akadémia pincéjéből előkerült Kriza-hagyatékot Kovács Ágnes egyértelműen a Kisfaludy Társasághoz kötötte, feltehetően annak okán, hogy ez az intézmény adta ki a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozatában Kriza gyűjteményének egy részét.

Kovács Ágnes tudott az Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának fent idézett döntéséről (Kovács Á. 1956: 447), mégis, mikor megszólalt a Kriza-hagyaték ügyében, határozottan azt állította, hogy „a kéziratokat Kriza özvegye azon rendezetlen állapotban [...] a Kisfaludy Társaságnak, a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőinek” küldte fel, akik a hagyatékból „29 balladát, 33 népdalt, 4 mesét, egy legendát és két helyi mondát közöltek is a MNGYIII. kötetében” (Kovács Á. 1956: 447). Kovács Ágnes állítását, noha nélkülözött minden bizonyítékot, tényként fogadta el a szaktudomány, következőképpen azt is, hogy a Kriza-hagyaték a későbbiekben osztozott a Kisfaludy Társaság iratállományának sorsában a pincei számúzetéstől az 1949-es előkerülésig.¹³ A „közös sors” Kovács Ágnes interpretációja szerint úgy valósult meg, hogy Kriza János gyűjtemé-

¹² A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1875. IX. 9. Idézi Sebestyén 1911: 69. (MNGY XI. 1911: XVII).

¹³ Magam is így vélekedtem 2014-ben (Olosz K. 2014a: 271).

nye akkor került le a pincébe, amikor Arany László 1885-ben kiköltözött az Akadémia épületéből, s a lakásán maradt iratállományt levitték a pincébe (Kovács Á. 1956: 448). Az 1949-ben megtalált hagyaték esetleges hiányait pedig annak tudta be, hogy a munkások kéziratokat tüzeltek el, s emellett a gondatlan tárolás miatt a penész is sok kéziratot olvashatatlaná tett. A *Vadrózsák* második kötetének rekonstrukciója során azonban bebizonyosodott, hogy a pincéből előkerült Kriza-hagyaték hiányait nem föltétlenül a tűz és penész okozta: a hagyatéknak az a része, amit Gyulai Pál megbízásából Benedek Elek kiválogatott a *Székelyföldi gyűjtés* számára, elkerülte a pincei kalandot azon egyszerű oknál fogva, hogy nem került vissza a törzsanyaghoz.¹⁴

Benedek Elek válogató munkája révén még egy – eddig figyelmen kívül hagyott – információt tudunk meg a Kriza-hagyatékról. A *Budapesti Hírlap* hasábjain 1882. július 31-én publikált cikkében Benedek Elek az egyik budapesti lap (az *Egyetértés*) tudósítására reagálva cáfolja azt a híresztelést, hogy „a 'Vadrózsák' második kötetének megjelenését »maga az akadémia biztosította«”.¹⁵ „Ha tudná a cikkíró, hogy mit mondott ezzel! – kiált fel Benedek Elek –. Ha tudná, hogy ezt az állítólagos második kötetet egyetlen egy akadémikus se látta közlőrl, kivéve Kriza Jánost, de az is meghalt. Meghalt pedig 1875. márc. 19-én [helyesen: március 26-án]. *Kézirati hagyatéka csakhamar átment az Akadémia birtokába. Megtöltött egy egész szekrényt* (kiemelés tőlem: O. K.). Aztán egy pár év múlva máris lehetett olvasni az újságokban, hogy az Akadémia sajtó alá rendezte Kriza *Vadrózsáinak* 2. kötetét. És én ismétlem, hogy e pillanatig még egyetlen akadémikus se tudja, még fogalma sincs róla, hogy mi van abban a kézirati hagyatékban. E sorok írójának volt alkalma keresztülböngészni a roppant kézirathalmazt. Talált benne néhány balladát és dalt, egy-két mesét, melyek még nem jelentek volt meg, s melyek a Kisfaludy-társaság 'Magyar népköltési gyűjtemény' című vállalatának sajtó alatt levő 3. kötetében nemsokára napvilágot is látnak” (Perjámosi S. – A. Szála E. – *Gazda I.* 2006: 118).

A Kriza-hagyaték kiadástörténetének megismerése szempontjából kétségtelenül érdemes volna utána menni Benedek Elek fenti, vagdalkozó

¹⁴ Minderről bővebben lásd Olosz K. 2013: 41–55, 70–77.

¹⁵ –K.[Benedek Elek] 1882. – A cikk újraközlése In: Perjámosi S. – A. Szála E. – *Gazda I.* 2006: 118. Innen idézzük Benedek Elek sorait.

utalásainak, pillanatnyilag azonban más vonatkozásban fontos számunkra ez a nyilatkozat. Benedek Elek mondta ki azt, amit eddig csak sejtettünk: az egész szekrényt megtöltő kéziratos hagyaték az Akadémia birtokába került, abból válogatott Benedek Elek „az Akadémia titkáranak [vagyis Gyulai Pálnak] felügyelete alatt” (Perjámosi S. – A. Szála E. – *Gazda I.* 2006: 118).¹⁶

A Kriza-hagyaték jogállásának ismeretében – úgy vélem – fölülbírálásra szorul a megkonstruált pincehistória. Más hangsúlyt, más jelentést kapnak az eddig megfogalmazott vélekedések, s körvonalazódhat egyfajta megoldási hipotézis, netalántán maga a megoldás. Különösen fontosnak tartom Gergely Pál mértéktartó és tényszerű első tájékoztatójának (Gergely P. 1952) újraolvasását, melyben híre-pora nincs elégetett vagy penésztől megrongált kéziratoknak, nyirkos padlóra ömlesztett népköltési szövegeknek, kéziratok tüzénél olvasztott aszfaltnak, szalonnasütésnek, beomlott pincének. Van viszont benne pontos információ arról, hogy „az építkezés során a palota évtizedek óta érintetlen főtítkársági raktárait feltárva, az ügyvitelre, gazdasági ügyekre s a tagok irodalmi működésére vonatkozó több ezer iraton kívül nagy mennyiségben kerültek elő népköltési gyűjtések kéziratai is” (Gergely P. 1952: 207). Ez utóbbiak között szerepelnek Kriza János mesegyűjtésének „töredékei”. Figyeljük meg: Gergely Pál nem találomra pincébe lehordott kéziratokról beszél, hanem az Akadémia főtítkársági raktárainról (többes számban!), melyekből akadémiai iratok és kéziratok sokasága, köztük népköltészeti gyűjtések kerültek elő. Olyan népköltési gyűjtések, melyeket a Magyar Tudós Társaság felhívására lelkes vidéki értelmiségiek küldtek be az Akadémiának a 19. század harmincas éveiben, olyan népköltési gyűjtések, melyek az Akadémia tulajdonát képezték, s melyeket az Akadémia főtítkársági raktáraiban helyeztek el valamikor.

A Gergely Pál által megnevezett tételek között csupán egyetlen olyan kézirat-együttes van, mely kétségtelenül a Kísfaludy Társasághoz köthető. Gergely Pál azonban nem nevezi meg a Kísfaludy Társaságot, csupán annyit említ, hogy a kéziratok „az 1850 utáni időkből, Arany Lászlóék újabb gyűjtőmozgalma korából valók” (Gergely P. 1952: 208). A szűkszavú tájé-

¹⁶ Nota bene! Benedek Elek nem a Kísfaludy Társaság elnökének felügyelete alatt válogatott a Kriza-hagyatékból, hanem az akadémiai titkár felügyelete alatt. És arról sincs szó, hogy Arany László lakásán lett volna az a bizonyos, kézirattal teletömött szekrény.

koztatás arra vall, hogy Gergely Pálnak nagyon hozzátétőleges információi voltak a Kisfaludy Társaság 1860-ban, Gyulai Pál által kezdeményezett,¹⁷ de csak 1863-ban közzétett gyűjtési felhívásáról, mert hiszen Arany Lászlónak semmiképpen nem lehetett szerepe e mozgalom elindításában annál az egyszerű oknál fogva, hogy a tizenkilenc éves fiatalember akkor még nem volt/nem lehetett tagja a Kisfaludy Társaságnak. Azt pedig, hogy Gergely Pál mégis a Kisfaludy Társaság gyűjtőmozgalmára utalt, abból tudható meg, hogy név szerint felsorolja azokat a gyűjtőket, akiknek nagyobb, 50–200 oldalas gyűjteménye került elő az Akadémia valamelyik raktárából, s a megnevezett gyűjtők a korabeli jegyzőkönyvek alapján biztosan azonosíthatók a Kisfaludy Társaság felhívására folklórgyűjtéseket beküldő személyekkel.¹⁸ További kutatásokat igényel e kézirat-együttes jogállásának tisztázása, az, hogy mikor került az Akadémia kézirtárába. Azt viszont tudjuk, hogy a gyűjtött szövegeket eredetileg „az újólag megindítandó népköltési gyűjtemény szerkesztőjéhez, Gyulai Pálhoz (Pest, Sándor utca 17. sz.)” kellett beküldeniük a gyűjtőknek.¹⁹ Minden bizonnyal ekkortól datálódik a Kisfaludy Társaságnak az a gyakorlata, hogy a beérkezett folklórgyűjtéseket a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* mindenkori szerkesztői maguknál tartották, illetve a leköszönő szerkesztőtől a kéziratot anyagot átvette a következő sorozatszerkesztő.²⁰ Azt pedig, hogy Gyulai Pálnál az 1880-as évek elejéig hatalmas kéziratot folklórananyag halmozódott fel, Benedek Elek önéletírásából tudjuk, aki végigszemlélte, hogy a MNGY harmadik kötetének szerkesztésére készülő Gyulai miként

¹⁷ L. az 1860. október 25-i ülés jegyzőkönyvének 7. pontját (5. ív, 3. oldal) *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1860. aug. 1. – 1865. febr. 1.* Kézirat a MTA Könyvtára Kézirtárában. Jelzete: Ms 5767.

¹⁸ A Kisfaludy Társaság ülésein Gyulai gyakran jelentette, hogy kiktől érkezett be gyűjtés, olykor szövegeket is bemutatott a beérkezett gyűjteményekből. Így került sor, például, a fiatal Arany László gyűjteményéből mutatvány felolvasására. L. *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei 1860. aug. 1. – 1865. febr. 1.* Kézirat a MTA Könyvtára Kézirtárában. Jelzete: Ms 5767.

¹⁹ A *Felhívás a Kisfaludy Társaság népköltészeti gyűjteményének újabb folyamára* Greguss Ágostnak, a Kisfaludy Társaság titkárának aláírásával jelent meg a *Független* című lap 1863. augusztus 22-i, I. évf. 191. számában, a 2. lapon. A felhívás megszövegezője a leendő gyűjtemény szerkesztésével megbízott Gyulai Pál volt. L. a Kisfaludy Társaság 1863. május 28-i ülésének jegyzőkönyvéből az 1. pontot (34. ív, 1. oldal). *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1860. aug. 1. – 1865. febr. 1.* Kézirat a MTA Könyvtára Kézirtárában. Jelzete: Ms 5767. A felhívás újraközlését l. Gyulai P. 1961: 617–620.

²⁰ Lásd minderről részletesebben Olosz K. 2013: 70–75.

próbálta előkeresni a lakása egyik szekrényében feltorlódott kéziratthalmok tömkelegéből Orbán Balázs mesegyűjtését.²¹ Gyulai Pál hosszú ideig volt a *MNGY* szerkesztője, így feltehetően mindaddig nála voltak a kéziratok, míg le nem mondott sorozatszerkesztői tisztségéről 1901 februárjában. A Kisfaludy Társaság iktató- és jegyzőkönyveiben semmi nyoma annak, hogy Gyulai átadta volna utódjának a nála felhalmozódott folklórgyűjtéseket. Azok vagy továbbra is nála maradtak, vagy maga Gyulai Pál helyezte el az Akadémia kézírattárában. Annyit azonban tudunk, hogy valamennyi kéziratot folklóranyag maradt Gyulainál – egyebek között a Kriza-hagyatéknak az a része, melyet Benedek Elek kiválogatott –, s ezeket Gyulai halála után az örökösök adták át a Kisfaludy Társaságnak, az *MNGY* akkori szerkesztőjének, Sebestyén Gyulának.²² Nota bene! A Kriza-hagyatéknak egy kis része ekkor valóban a Kisfaludy Társaság fennhatósága alá, jogkörébe került!

Felmerülhet az ellenvetés, hogy Gyulai Pálhoz hasonlóan Arany Lászlóhoz is kerülhettek ugyanazon okból népköltészeti gyűjtemények. Annál is inkább, mivel Arany László az Akadémia épületében lakott. Mi sem természetesebb tehát, hogy amikor 1885-ben kiköltözött a főtitkári lakásból, a Kisfaludy Társasághoz beküldött kéziratot folklórgyűjtéseket nem vitte magával, lakásából tehát azokat vitték le a pincébe. Ez a logikai konstrukció azonban egyből megdől, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a *MNGY* szerkesztésével a Kisfaludy Társaság eredetileg Gyulai Pált bízta meg, aki mellé csak utólag – 1867 júniusában – nevezték ki szerkesztőtársnak Arany Lászlót²³ a prózai szövegek – mesék és mondák – gondozására.²⁴ A *MNGY* kötetének Gyulai Pál volt a „főszerkesztője”, ennek kö-

²¹ Lásd Benedek E. 2009: 208. Benedek Elek visszaemlékezésének vonatkozó részét idézi Olosz K. 2013: 45.

²² Lásd erről bővebben Olosz K. 2013: 73–74.

²³ Lásd a Kisfaludy Társaság 1867. június 26-i ülésének jegyzőkönyvét (50. pont, 35. ív, 2. oldal): „Arany László Gyulai Pál szerkesztőtársává neveztetett ki”. A *Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1865. febr. 22.–1871. jan. 23.* Kézirat a MTA Könyvtára Kézírattárában. Jelzete: Ms 5768.

²⁴ Lásd *MNGY* I. 1872: V. – Minden bizonnyal Gyulai az addigi gyakorlat folytatását szorgalmazta a Kisfaludy Társaság 1901. február 27-i ülésén, amikor, lemondva a népköltési gyűjtemény szerkesztéséről, azt ajánlotta, hogy „helyébe a társaság csak egy szerkesztőt válasszon, s erre bízza, hogy kit kérjen maga mellé társszerkesztőnek.” A *Kisfaludy Társaság jegyzőkönyvei. 1901–1902.* A MTA Könyvtára Kézírattára, jelzete: Ms. 5776. (4. jkv, 7. pont)

vetkeztében a beküldött folklórgyűjtéseket is Gyulai tárolta, ő határozott, hogy milyen anyagot vesznek be az egyes kötetekbe, s ennek megfelelően ő adta át Arany Lászlónak az éppen kiadásra kiszemelt mesekéziratokat válogatás, stilizálás és jegyzetelés céljából.²⁵ Azt pedig, hogy az általa munkába vett kéziratokat Arany László nem tartotta magánál, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a *Székelyföldi gyűjtés*ben közreadott Kriza-mesék kéziratai nem járták meg a pincét, Gyulai Páltól (esetleg a Gyulai Pál örökösétől) kerültek Sebestyén Gyulához, majd az ő hagyatékával az Etnológiai Archívumba.²⁶ Orbán Balázs mesegyűjtéséről ugyanezt nem merem határozottan állítani, hiszen Gergely Pál 1952-es tájékoztatójában a pincéből előkerült gyűjtések között szerepel. Tegyük hozzá azonban azt is, hogy az akadémiai kéziratok között!²⁷

Mindent összevetve, összegzésként elmondható, hogy Gergely Pál első tájékoztatójában tételesen nem került szóba, hogy a Kisfaludy Társaság iratai is ott lettek volna a pincéből előkerült nagy mennyiségű kéziratok iratállományban, mint ahogy arra sincs semmiféle utalás, hogy a kéziratok valamilyen oknál fogva megrongálódtak volna. És nincs szó arról sem, hogy mikor, milyen történések következtében kerültek le az iratok és a népköltési gyűjtemények az Akadémia pincéjébe/főtitkársági raktáraiba. Mindezekről csupán annyit közöl Gergely Pál, hogy „az építkezés során a palota évtizedek óta érintetlen főtitkársági raktárait feltárva” került elő a hatalmas kéziratok iratállomány. Ha hitelt adunk Gergely Pál „évtizedek óta érintetlen” kitételének, arra kell gondolnunk, hogy az Akadémia ügyvitelének, gazdasági ügyeinek iratai mintegy 100–125 év alatt folyamato-

²⁵ A fiatal Benedek Elek például nem Arany Lászlóhoz vitte el a Sebesi Jóbbal közös folklórgyűjteményét, hanem Gyulai Pálhoz, s Orbán Balázs is Gyulai Pálhoz juttatta el mesegyűjteményét, nem Arany Lászlóhoz, a mesék szerkesztőjéhez. Lásd erről bővebben: Olosz K. 2013: 45.

²⁶ Lásd erről bővebben Olosz K. 2013: 72–74.

²⁷ Gyaníthatóan Gyulai Páltól, vagy a Gyulai-hagyatékkal került az Akadémia kéziratári állományába Orbán Balázs kézírata. Ez következtethető ki a kiadásra előkészítés folyamatából: miután Arany László kiválogatta a közlésre alkalmas meséket, Benedek Eleket bízták meg a közlésre szánt mesék stilizálásával/újraszövegezésével. Az Orbán-gyűjtés tehát Arany Lászlótól Benedek Elekhez került, s tőle minden bizonnyal vissza Gyulaihoz. Megjegyzendő az is, hogy Orbán Balázs gyűjteményén, mely jelenleg az MTAK Kézirat-tárában, a Gyulai Pálhoz köthető kézirat-együttesben található (Székely népmesék. Gyűjtötte Orbán Balázs. In: *A Kisfaludy Társaság népmesegyűjteménye. 1840–1860 körül*. Jelzete: Ms 10 020/VIII. kötet, 35–63. levél) végigkövethetők mind Arany Lászlónak a válogatás szempontjaira utaló megjegyzései, mind pedig Benedek Elek bejegyzései.

san gyűltek, ennek következtében a régebbi iratokat folyamatosan raktározni kellett. Az évtizedek emlegetése innen eredhet. Az pedig, hogy „érintetlen” iratállományról beszél, onnan jöhet, hogy a második világháború idején elfalzták a pincének azt a részét, ahova a háborús pusztítások elől lemenekítették az Akadémia könyv- és kéziratárának legértékesebbnek ítélt részét.²⁸ Valószínűnek tartom, hogy a Kriza-hagyaték is akkor került le a pincébe. Az viszont továbbra is nyitott kérdés marad, hogy a meglévő főtítkársági raktárak valamelyikébe szállították le a kéziratári állományt, vagy külön pincerészben tárolták és azt falzták el 1943–44-ben.

Gergely Pál más-más időben tett nyilatkozatait összehasonlítva, Szakál Anna felfigyelt arra, hogy „a mértéktartóbb, tényszerűbb nyilatkozatok alapvetően az 1950-es évekhez [...] kapcsolódnak, míg a néprajzos szakma vagy a tágabb nagyközönség számára közölt szövegek sokkal több [...] meszeszerű elemet tartalmaznak, s ezeknek a forgalmazásában Kovács Ágnes is aktívan közreműködött” (Szakál A. 2016: 57). Ezen a gondolaton elindulva, s Szakál Anna adatolására (Szakál A. 2016: 52–57) támaszkodva megvizsgáltam, hogy a pincehistória egyes elemeit/epizódjait nyomtatásban ki hozta először nyilvánosságra, illetve kinek a tájékoztatása révén kerültek be a szakmai köztudatba. Az eredmény több mint meglepő: a szakma és az érdeklődő olvasóközönség a történet epizódjainak nagy részével Kovács Ágnes szövegeiben találkozott először. Kovács Ágnes határozott állítása révén vert gyökeret például az a tévhit, hogy Kriza özvegye a Kisfaludy Társasághoz küldte Kriza népköltészeti hagyatékát (Kovács Á. 1956: 447–448), ő vitte be a köztudatba, hogy Kriza János gyűjteménye „a Kisfaludy Társaság hatvanöt éve elveszettnek hitt kéziratok hagyatéká”-val került napvilágra „falbontás következtében a pince egyik zugából” (Kovács Á. 1961: 259). Az ő invenciója volt, hogy a Kriza-hagyaték 1885-ben került a pincébe Arany László lakásából (Kovács Á. 1956: 448), ő beszélt először penészes kéziratokról, azok egy részének megsemmisüléséről (Kovács Á. 1956: 448), és Kovács Ágnes volt az is, aki először részletezte a kéziratok megtalálásának kalandos körülményeit (Kovács Á. 1961: 259). Gergely Pál mintha csak utána kullogott volna Kovács Ágnes előbb felsorolt közléseinek, narrációiban mind később fordulnak elő

²⁸ Lásd erről részletesen Szakál A. 2016: 58–63.

a fenti epizódok.²⁹ Mindezeket figyelembe véve óhatatlanul arra a gondolatra jutunk, hogy a pincemese egy részének (a Kisfaludy Társasággal kapcsolatos epizódoknak) elsődleges konstruktöre nem Gergely Pál volt, hanem Kovács Ágnes. Az nem kétséges, hogy az Akadémia épületének pincéjéből előkerült kéziratokról Kovács Ágnes Gergely Pál révén szerzett tudomást, mint ahogy a kéziratok pincebeli tárolásáról, a kosárszámra felhordott, s aszfaltolvasztó fűtésére használt piszkos kéziratokról is Gergely Páltól értesülhetett. De ahhoz sem fér kétség, hogy a Kriza-hagyaték pincehistóriáját Kovács Ágnes tudománynpszerűsítő kiadványokban közzétett leírásai alapján ismerték meg, tartották számon és forgalmazták a későbbi kutatók. Gergely Pál mértéktartó és szavahihető első tájékoztatójáról (Gergely P. 1952) a szaktudomány szinte teljesen megfeledezett, későbbi, kiszínezett és ellentmondásokkal tarkított nyilatkozatait pedig a szakma jószerével nem ismerte. Többségüket Szakál Anna ásta elő 2014–2016 között végzett kutatásai során.

Bár meggyőződésem, hogy a Kriza-hagyaték a második világháború idején, az Akadémia iratállományából és iratállományával került le a pincébe, az ellenpróba kedvéért megkísérlem összerakni azokat az információdarabkákat, melyek rávilágíthatnak a pincetörténet Kovács Ágnes által megkonstruált epizódjainak valós vagy irreális voltára.

Abból kiindulva, hogy „Kriza hagyatékát nemes lelkű özvegye bocsátotta” az MNGY szerkesztőinek rendelkezésére (MNGY. III. 1882: V), és hogy Kriza János gyűjteményének egy részét a Kisfaludy Társaság adta ki, Kovács Ágnes nyilvánvalónak vette, hogy Kriza hagyatékát özvegye a Kisfaludy Társaságnak küldte fel, egész pontosan „a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőinek” (Kovács Á. 1956: 447). Kovács Ágnes kiindulási pontja eleve elhibázott volt: a Kisfaludy Társaság korabeli jegyzőkönyveiben semmi nyoma nincs annak, hogy a hagyaték ehhez az intézményhez került volna. A Krizával kapcsolatos egyetlen bejegyzés az 1875. március 31-i ülés jegyzőkönyvében olvasható: „A titkár [Greguss Ágost] fájdalmas

²⁹ Gergely Pál nyilatkozataiban, például, az Arany László kiköltözéséhez kapcsolódó narratívum csak Kovács Ágnes állításának megjelenése után, 1957-ben s az azt követő években tűnt fel (vö. Szakál 2016: 54). A kéziratok megtalálásának körülményeiről is csak az után kezdett Gergely Pál mesélni, hogy először Kovács Ágnes tájékoztatta a szakmát és az érdeklődő olvasóközönséget 1961-ben.

szívvel bejelenti Kriza János belső tagunk e hó 26-dikán történt elhunytát, s előterjesztvén, hogy az emlékbeszéd megtartására Gyulai Pál másod elnök úr szíveskedett vállalkozni, kéri a Társaságot, hogy az emlékbeszédet a legközelebbi közülés programjába vegye föl. Szász Károly figyelmeztetvén a Társaságot, hogy az elhunyt tag az utóbbi időben költeményei összegyűjtésével foglalkozott, indítványozza, hogy a titkár tegye magát a családdal érintkezésbe e költeményeknek a Társaság által eszközlendő kiadása iránt. – A gyászeset fájdalmasan tudomásul vétetvén, mind a két indítvány határozattá emeltetik.”³⁰ Világos és tiszta beszéd! A Kisfaludy Társaság csak Kriza költeményeinek sorsáról szándékozott gondoskodni, szóba se került Kriza népköltési hagyatéka. Nem került szóba egyszerűen azért, mert nyilvánvaló volt, hogy az emlékbeszéd megtartására vállalkozó másodelnök az Akadémia képviselőjében fog intézkedni Kriza János népköltési gyűjteményének sorsáról.

Az elhibázott kiindulási pont következtében, s bizonyítékok híján, Kovács Ágnes a továbbiakban logikai úton próbált magyarázatot találni arra, hogy miként kerülhetett a hagyatéka a két szerkesztőtől az Akadémia pincéjébe. Valamit hallhatott arról, hogy amikor anyja halála után, 1885-ben Arany László kiköltözött az Akadémia épületéből, az egykori főtitkári lakásból kéziratokat vittek le az Akadémia pincéjébe. Ez adhatta az ötletet, hogy a Kriza-gyűjtemény kézíratait is ezek között vélje.

Elgondolását először a *Székely népköltési gyűjtemény* utószavában hozta nyilvánosságra: „1885-ben Arany László kiköltözött az Akadémia palotájából s a kiköltözése utáni években a Kriza-hagyatéka sok más kiadott és kiadatlan szöveggel együtt lekerült az Akadémia pincéjébe” (kiemelés tőlem: O. K.) (Kovács Á. 1956: 448). Bár Kovács Ágnes egyértelműen arról beszél, hogy a Kriza-hagyatéka az Arany László lakásából került a pincébe, a szöveg megfogalmazása még megenged némi bizonytalanságot: Arany László „kiköltözése utáni évekről” beszél, amelyek során a Kriza-hagyatéka „lekerült az Akadémia pincéjébe.” Öt évvel később Kovács Ágnes már tényként, határozott állításként tálalta ezt az epizódot: „1885-ben Arany László kiköltözött az Akadémia palotájából, s kiköltözése után a Kriza-hagyatékat sok más kiadott és kiadatlan kézíráttal együtt levitték [kiemelés tőlem: O. K.] a pincébe, és itt aludt, akárcsak a mesebeli Csip-

³⁰ A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1871. március 1. – 1877. január 31. 47. ív, 1. oldal. Kézirat a MTA Könyvtára Kézirattárában. Jelzete: Ms 5770.

kerózsika, hatvanöt esztendeig” (Kovács Á. 1961: 260).³¹ Ez utóbbi szövegrészből kiviláglik, hogy Kovács Ágnes nem hipotézist fogalmazott meg, hanem tényként közölte, hogy a Kriza-hagyatékot az Arany László lakásából vitték le a pincébe. Mint ahogy azt is, hogy Arany László lakásából kiadott és kiadatlan kéziratokat (folklórgyűjtéseket) vittek le.

Az ma már nem kétséges, hogy Kriza János népköltési hagyatékából Arany Lászlóhoz mindössze az a néhány mese került, melyeket Benedek Elek válogatott ki a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötete számára, s amelyekből Arany László továbbválogatva kijelölte azokat a meséket, melyeket Benedek Eleknek kellett átírnia, közölhető formába hoznia. Vagyis a Kriza-mesék nem sokat időztek Arany Lászlónál, majd pedig Benedek Elektől nem Arany Lászlóhoz, hanem Gyulai Pálhoz kerültek vissza. A Kriza-hagyaték többi kéziratával Arany Lászlónak nem volt dolga, nem az ő lakásán tárolták, így nem is kerülhetett a pincébe Arany László kiköltözésekor.

A Kriza-hagyatékról teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy nem Arany László lakásából kerültek le a pincébe, és nem 1885-ben. De felvetődhet a kérdés, hogy mi a helyzet azokkal a „kiadott és kiadatlan kéziratok”-kal, melyekről Kovács Ágnes beszélt ugyancsak Arany László kiköltözése kapcsán. Hogy válaszolni tudjunk a kérdésre, tisztáznunk kell Arany László Kisfaludy Társaságban betöltött helyét és szerepét, nemkülönben akadémiai lakásviszonyait.

Arany Lászlót nagyon fiatalon, mindössze huszonhárom évesen választották meg a Kisfaludy Társaság tagjának. Székfoglaló értekezését *Magyar népmeséinkről* címen 1867. május 29-én olvasta fel, s a Társaság következő ülésén, 1867. június 26-án „Fölmerülvén a népköltészeti gyűjtemény kiadásának ügye, Arany László Gyulai Pál szerkesztőtársává neveztetett ki.”³² A kinevezést nyilván az indokolta, hogy a Kisfaludy Társaság 1863-as gyűjtési felhívása nyomán hatalmas kézíratos népköltészeti anyag halmozódott fel, ebből mielőbb szerettek volna közzétenni legalább egy kötetet. Gyulai Pál azonban egyedül nehezen ért volna a végére a válo-

³¹ Érdekes módon, a csipkerózsikás hasonlat feltűnik Gergely Pálnál is, éppen csak jóval később!

³² *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1865. febr. 22. – 1871. jan. 25. 34. ív, 1. oldal, 38. pont, illetve 35. ív 2. oldal, 50. pont. Kézirat a MTA Könyvtára Kézirattárában, jelzete: Ms 5768.*

gatás, szerkesztés, szöveggondozás, jegyzetelés sokrétű munkájának, feltehetően ő kérte maga mellé társszerkesztőnek a mesegyűjtő és népmeséről értekező Arany Lászlót a prózai rész szerkesztőjének/gondozójának. Figyelembe véve azt a tényt, hogy Arany Lászlót akkor nevezték ki társszerkesztővé, amikor már nagyjából lezárult a gyűjtőmunka, s a beküldött gyűjtemények a gyűjtési felhívásnak megfelelően Gyulai Pál címére érkeztek és Gyulai Pál tárolta a lakásán, ebből az anyagból Arany Lászlóhoz csak olyan kéziratok kerülhettek, melyekből prózai szövegeket válogathatótt a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötete számára.³³

Tudva azt, hogy a Kisfaludy Társaság taglétszámát húsz főben határozták meg, s csak akkor választhattak új tagot, ha a régiek közül meghalt vagy lemondott tagságáról valaki, rendhagyónak és szokatlannak tűnik a nagyon fiatal Arany László taggá választása, annál is inkább, mert az 1862-ben megjelent mesegyűjteményén kívül irodalmi munkássága sem indokolta azt. Taggá választásában, lehet, hogy közrejátszott apjának tekintélye, de sokkal valószínűbbnek tűnik az, hogy azért választották meg a fiatal Arany Lászlót, mert általa látták biztosítottnak a Társaság gazdasági ügyintézésének folytonosságát. Arany László ugyanis jogi tanulmányainak befejeztével 1866-tól a Magyar Földhitelintézetben dolgozott, hol hamarosan az igazgató, Csengery Antal mellett lett titkár, majd Csengery halála után, 1880-tól az intézet egyik igazgatója. 1866 februárjában Csengery Antal lemondott Kisfaludy Társaság-beli tagságáról azzal az indokkal, hogy „tán oly író-társa helyét foglalja el, ki a Társaság céljait mind több idővel, mind több képességgel tudja előmozdítani”,³⁴ de a Társaság nem akarta elfogadni lemondását, mert szüksége lett volna továbbra is Csengery pénzügyi tanácsaira. Egy hónappal később, Csengery 1866. március 26-i levelében korábbi lemondásához ragaszkodva kijelentette, hogy „a Társaság gazdasági ügyeinek vitelére többé be nem folyhat.”³⁵ Mivel a további jegyzőkönyvekben nincs említés arról, hogy valaki a tagok közül távozott volna az élők sorából, biztosra vehető, hogy Csengery Antal

³³ További kutatást igényel, hogy azok a gyűjtemények, melyekből prózai anyag került az MNGY első kötetébe, megvannak-e most az MTA Könyvtára Kézirattárában. Futó benyomásom az, hogy megtalálhatók az akadémiai kézirattárában.

³⁴ Az 1866. február 28-i ülés jegyzőkönyve, 12. ív, 3. oldal, 12. pont. *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1865. febr. 22. – 1871. jan. 25.* Kézirat a MTA Könyvtára Kézirattárában, Jelzete: Ms 5768.

³⁵ Uo. az 1866. március 28-i ülés jegyzőkönyve, 13. ív, 1. oldal 13. pont.

megüresedett helyére választották meg Arany Lászlót a következő évben, s feltehetően azzal a ki nem mondott szándékkal, hogy Arany László vegye át Csengery Antaltól a Társaság gazdasági ügyeinek intézését.

A ki nem mondott szándék hamarosan bizonyossággá lett: 1869 végén „Arany László a gazdasági bizottság nevében” terjesztette elő „az Athenaeummal kötendő szerződés mintáját”,³⁶ s attól kezdve nevével gyakran lehet találkozni a jegyzőkönyvekben a gazdasági bizottság nevében előterjesztett problémák kapcsán. Arany László soha nem volt a Kisfaludy Társaság választott vezetője (elnök, másodelnök, titkár, másodtitkár), viszont a Társaság gazdasági ügyeinek intézőjeként állandó és megbecsült munkát vállalt magára. A Kisfaludy Társaság aligha talált volna Arany Lászlónál alkalmasabb személyt erre a munkára, különösen azután, hogy a Magyar Földhitelintézet igazgató titkára, Csengery Antal 1869 végén arról értesítette a Társaság elnökségét, hogy a nevezett intézmény vállalja a Társaság pénzeinek ingyenes kezelését.

A gazdasági ügyek intézése mellett Arany László mindvégig társszerkesztője volt a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* köteteinek, s ebben a minőségében, illetve íróként és a Társaság tagjaként gyakran kapott megbízást a Kisfaludy Társasághoz benyújtott folklórkéziratok, illetve szépirodalmi művek elbírálására. Az elbírálásra beérkezett művekből Arany Lászlóhoz jobbára epikus művek/epikus folklórműfajok (főleg mesék) kerültek, az összes többi kéziratot a mindenkori titkár kezelte és adta ki esetenként bírálatra a megfelelő tagtársnak. Az iktatókönyvek tanúsága szerint a hetvenes-nyolevanes években Arany Lászlóhoz került kéziratokat, ahogy elbírálta, Arany László vissza is adta a titkárságnak.

Az nem kétséges, hogy a Kisfaludy Társaság iratanyaga (iktatókönyvek, jegyzőkönyvek, levelezés) egy adott időpontban lekerült a pincébe. Az az időpont azonban biztosan nem 1885 volt. Már csak azért sem, mert a Társaság levelezése, iktatókönyvei, jegyzőkönyvei soha nem voltak Arany Lászlónál, ezeket a dokumentumokat a Társaság mindenkori titkára/másodtitkára őrizte, ő kezelte a beérkező leveleket, kéziratokat, ő küldött választ, ő küldte vissza azokat a kéziratokat, amelyek nem kerültek felolvasásra, illetve közlésre. Arany Lászlónál véletlenszerűen maradhattak folklórgyűjtések, ezeket azonban nem hagyta az akadémiai lakás-

³⁶ Uo. az 1869. november 29-i ülés jegyzőkönyve, 61. ív, 1. oldal, 52. pont.

ban, kiköltözésekor magával vitte – s később visszajuttatta a Kisfaludy Társasághoz.³⁷

Szová kell tennem még egy problémát, mely félreértésre adhatott alkalmat, s mint ilyen zavart kelthetett a Kriza-hagyaték sorsáról való vélekedésben. Korábban idéztem Szakál Annának azt a megállapítását, hogy a Kriza-hagyaték történetének „alig van állandó, változatok nélküli eleme. Az egyik ilyen biztosnak tekinthető pont, hogy a folklórszövegeket a Főtitkári Hivatal irataival együtt találták meg. A másik állandó elem az, hogy a pincébe való lekerülés idejét Arany László Akadémiáról való kiköltözéséhez köti Gergely Pál” (Szakál A. 2016: 57). Ha hozzátesszük a fentiekhez azt az apró, kiegészítő pontosítást, hogy Arany László a „főtitkári lakás”-ból költözött ki, máris kínálkozik az alkalom arra, hogy összemósódjanak a történet teljesen különböző elemei. Már csak azért is, mert nincs tisztáza, hogy melyik intézmény – az Akadémia vagy a Kisfaludy Társaság – Főtitkári Hivataláról van szó. Ezért tartom szükségesnek megjegyezni, hogy a „főtitkári lakás” nem Arany László státusára utalt, hanem Arany Jánoséra, akinek, miután elnyerte az Akadémia titkári (majd főtitkári) tisztségét, az Akadémia épületében (pontosabban a mai Arany János utcai akadémiai bérházban) biztosítottak lakást. 1865-től ott lakott az Arany-család – a szülőkkel együtt Arany László is. Arany János és felesége halála után Arany Lászlónak már semmi jogalapja nem volt arra, hogy továbbra is az akadémiai lakásban maradjon. Arany László kiköltözésekor – ha egyáltalán bármiféle iratanyagot levittek a pincébe – a Kisfaludy Társaság gazdasági ügyeivel kapcsolatos iratok, illetve Arany János után maradt akadémiai főtitkársági iratok lehettek azok, esetleg az Arany-család tagjainak népmeselejegyzései.

Mindent összevetve úgy látom, hogy a Kriza-hagyaték pincébe kerülésének és Arany László kiköltözésének semmi köze nincs egymáshoz. De még az is teljesen valószínűtlennek tűnik, hogy Arany László kiköltözésével – a gazdasági ügyintézés iratain kívül – bármi is lekerült volna a pincébe a Kisfaludy Társaság iratállományából.

³⁷ Lásd Olosz K. 2013: 74.

Néhány hónappal ezelőtt még úgy véltem, hogy a Kriza-hagyaték sorsának összekapcsolása Arany László kiköltözésével Gergely Pál találmánya. Ő mondott egy nagyot és „okosat”, és hosszú évtizedeken át mindannyian elhittük neki. Azóta rájöttem, hogy nem Gergely Pál, hanem Kovács Ágnes volt az, aki kitalálta és összekapcsolta a Kriza-hagyaték sorsát Arany László 1885-ös lakhelyváltogatásával. És ha már ily módon „megfejtette” a Kriza-gyűjtemény pincébe kerülésének titkát, tartania kellett magát ahhoz az elgondolásához, hogy a Kriza-hagyaték kéziratái Arany László révén a Kisfaludy Társaság iratállományának sorsában osztoztak. Ezért aztán a következőképpen ismertette a kéziratok pincéből való előkerülésének történetét: „1949-ben, egy szép tavaszi napon arra lett figyelmes a Magyar Tudományos Akadémia szolgálattevő portása, hogy az épület renoválását végző munkások egy csoportja kosárszámra hord fel valami poros, piszkos kéziratokat a pincéből, s azzal tüzelnek az aszfaltolvasztó kazán alatt. Mint régi tudományos-intézeti munkatártnak sehogyan sem tetszett neki ez a dolog, és sietett az Akadémia kéziratgyűjteményébe, hogy jelentést tegyen róla. A helyszínre érkező Gergely Pál, a kéziratgyűjtemény helyettes vezetője, megállapította, hogy a portás aggodalma teljesen indokolt; a kihordott kosarak rendkívül értékes anyagot tartalmaztak: a *Kisfaludy Társaság* hatvanöt éve elveszettnek hitt kéziratok hagyatéka került napvilágra falbontás következtében a pince egyik zugából” (Kovács Á. 1961: 259).

Érdemes felfigyelnünk arra, hogy a Kriza-gyűjtemény előkerülésének történetét öt évvel korábban – első megszólalásakor – Kovács Ágnes más-képp mondta el. Akkor még nem volt szó sem „szép tavaszi napról”, sem aszfaltolvasztóban eltűzelt kéziratokról, csupán annyit közölt, hogy „A Tudományos Akadémia palotájának átalakítási munkálatai kezdetén, 1949-ben akadt rá Gergely Pál, a kéziratgyűjtemény helyettes vezetője, *egyéb akadémiai iratok tízezrei között*” (kiemelés tőlem: O. K.) (Kovács Á. 1956: 448). Majd egy sorral alább, a következő bekezdésben azt is az olvasó tudomására hozta, hogy „Jó ötven évig lappangott Kriza ezernyolcszáz lapnyi székhely népköltés-, népszokás- és szógyűjtése a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (kiemelés tőlem: O. K.) tizenegyezer lapot kitevő egyéb kéziratái között” (Kovács Á. 1956: 448). Az egymást követő két bekezdésben Kovács Ágnes mintha ellentmondana önmagának: egyszer azt állítja, hogy „akadémiai iratok tízezrei között” talált rá Gergely Pál a Kriza-hagyatékra, két sorral alább viszont azt tudatja az olvasóval, hogy Kriza ezernyolcszáz

lapnyi székely népköltés-, népszokás- és szógyűjtése „a Magyar Népköltési Gyűjtemény tizenegyezer lapot kitevő egyéb kéziratai között” lappangott. Ez utóbbi állításával, lévén hogy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* a Kisfaludy Társaság sorozata volt, azt adta az olvasó értésére, hogy a Kriza-hagyaték a Kisfaludy Társaság iratai közül került elő.

Bármennyire is ellentmondásosnak tűnik Kovács Ágnes fenti két információja, megítélésem szerint ekkor járt legközelebb a valósághoz, ekkor fogalmazott a tényeknek megfelelően. Idézzük fel újra, mit is írt Gergely Pál 1952-es *Ethnographia*-beli közleményében. Az Akadémia épületének átépítése során „a palota évtizedek óta érintetlen főtítkársági raktárait feltárva, az ügyvitelre, gazdasági ügyekre s a tagok irodalmi működésére vonatkozó több ezer iraton kívül nagy mennyiségben kerültek elő népköltési gyűjtések kéziratai is” (Gergely P. 1952: 207). Ezek között volt a Kriza-hagyaték. Gergely Páltól azt is megtudhattuk, hogy az *akadémiai iratok* (kiemelés tőlem: O. K.) között található népköltési gyűjtések sorában az egyik legnagyobb tételt azok a kéziratok alkották, melyek – ahogy Gergely Pál fogalmazott – „az 1850 utáni időkből, Arany Lászlóék újabb gyűjtőmozgalma korából valók” (Gergely P. 1952: 208). Amint már korábban is szóba került, ezeket a népköltési gyűjtéseket a Kisfaludy Társaság Gyulai Pál által indítványozott, 1863-as gyűjtési felhívására küldték be vidéki értelmiségiek,³⁸ s a beérkezett kéziratokból válogatva állította össze Gyulai Pál és Arany László a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* 1872-ben megjelent első kötetét.

Első látásra úgy tűnhet, hogy Gergely Pál 1952-es tájékoztatója és Kovács Ágnes 1956-os első megnyilvánulása a Kriza-hagyaték dolgában nagyjából fedi egymást, mindketten ugyanazt állítják: a Kriza-hagyatékot akadémiai iratok/kéziratok sokasága között, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* anyagának társaságában találták meg az Akadémia pincéjében. A továbbiakban azonban Kovács Ágnes tájékoztatója egyre inkább más irányba fordult. Miközben egy fél mondat erejéig osztotta Gergely Pál véleményét a tekintetben, hogy a Kriza-iratokat az Akadémia iratállományában találták meg, tájékoztatója többi részében már azt hozta az olva-

³⁸ Gergely Pál jóvoltából a nagyobb terjedelmű gyűjtések beküldőinek a nevét is ismerjük (Gergely P. 1952: 208). A név szerint említett gyűjtők közül többeknek a gyűjtése abban a három kötetes kézirat-együttesben található, mely Gyulai Pálhoz köthető anyagokat tartalmaz. L. a MTA Könyvtára Kézirattárában az Irod. 4-r. 365/I–III. jelzetű tételt.

sók tudomására, hogy a Kriza-hagyaték Arany László kiköltözése folytán került le a pincébe és a Kisfaludy Társaság iratai között találták meg.

Abban is eltér a két tájékoztatás, hogy Gergely Pál szerint „Kriza János mesegyűjtésének több töredéke” is felszínre került (Gergely P. 1952: 208), Kovács Ágnes pedig arról beszélt, hogy az Akadémia pincéjéből Kriza „ezernyolcszáz lapnyi székely népköltés-, népszokás- és szógyűjtése” került elő (Kovács Á. 1956: 448). A két információ közötti különbséget részben az okozhatta, hogy Gergely Pál feltehetően csak a népköltési gyűjtésekre figyelt, Kriza tájszógyűjtéseit, népszokásokkal kapcsolatos kéziratait figyelmen kívül hagyta, másrészt az, hogy Kovács Ágnes beszámolója négy évvel később készült, amikor rendezték a Kriza-hagyatékot, s pontos leltárt lehetett készíteni a gyűjtemény műfaji-tartalmi összetevőiről (Kovács Á. 1956: 448).

Mindezekén túl van még egy, nehezen megmagyarázható különbség a két tájékoztató között. Gergely Pál 1952-es cikkében még csak halvány utalás sincs arra, hogy a kéziratok a pincei tárolás következtében megromlottak volna. Kovács Ágnes viszont, visszafogottan ugyan, de arról számolt be 1956-ban, hogy „az elrongyolódott, penésztől, portól pusztuló papírok csak többszöri szárítás, fertőtlenítés és vasalás után váltak olvashatókká, rendezhetőkké. Évekig tartó munkával sikerült a kéziratok nagy részét megmenteni, az együvé tartozó szövegrészeket összeilleszteni, műfajok, s ahol lehetett gyűjtők szerint csoportosítani. Munka közben fájdalommal kellett tapasztalni, hogy több száz penésztől összetapadt lap minden fáradozás ellenére sem tisztítható meg oly mértékben, hogy olvashatóvá váljék, ezek tartalma mindörökre ismeretlen marad számunkra” (Kovács Á. 1956: 448).

A pincéből előkerült kéziratok illetően való megromlásáról és pusztulásáról szóló információit Kovács Ágnes minden bizonnyal Gergely Páltól szerezte. Az viszont Szakál Anna adatsoraiból egyértelműen kiderül, hogy Gergely Pál – érdekes módon – csak Kovács Ágnes fenti leírásának megjelenése után kezdett beszélni a kéziratok tárolásának és megromlásának körülményeiről. Először 1957-ben ejtett szót a méltatlan tárolásról, kéziratok összepenészedéséről. Attól fogva viszont nagy mesélő kedvvel részletezte azokat a körülményeket, amelyek miatt a kéziratos állomány egy része tönkrement. Az sem zavarta, hogy sűrűn ellentmondásba keveredett saját korábbi állításaival. „1957-ben a kéziratok lelőhelyeként »egy beomlott száraz pincerész«-t jelölt meg – olvashatjuk Szakál Anna

disszertációjában –, ahol »penész és egérrágás által megrongáltan« taláta a papírokat. 1958-ban az is kiderül, hogy »a padlózott pincerészbe szállított s aztán a bútortörmelékek közt otffelejített iratok jórésze [...] elpusztult, különösen a nyirkos padlón és falak mellett elhelyezett kötegek«. 1975-ben a pincéről megtudhatjuk, hogy az »egy beomlott pince« volt, ahol »egy bútortörmelékes rekeszben« talált rá Gergely Pál a *Vadrózsák* anyagára. 1978-as cikkében a kéziratok lelőhelyét mint »pincebeli romkamrá«-t írja le. A kéziratok állapotáról részletesebb képet először szintén az 1975-ös tanulmányában rajzolt. »Visszatérve eme folklór-gyűjteményre, sötét pincénk anyagára, annak mintegy harmadrésze menthetetlenül össze volt rothadva a penészgombáktól, mert éppen a nyirkos láda aljára kerültek. [...] 1978-ban is »részben már penésztől pusztuló, elrongyolódott kéziratok«-at említ, ahol „az irodalmi értékűek tetejére volt öntve [...] a legrégebb akadémiai számadások, könyvelések anyaga«. A Kriza-mesék egy részének megsemmisülését az 1981-ben készített interjúban idézi fel újra, amikor azt mondja, hogy a kéziratokat »összekötötték, ládába gyömöszölték és levitték a pincébe. Alól számlák voltak, azok is elpusztultak részben, de a legnagyobb baj az, hogy a meseanyagot odaöntötték a csupasz földre és éppen a Kriza került alól. Ezért rohadt el a meséknek több mint fele. Talán... nem tudtuk megállapítani, mert ami nincs, nem tudjuk mennyi volt!«” (Szakál A. 2016: 54–55).

Az egymás után felsorakoztatott adatok arról győznek meg, hogy 1956-os leírásával Kovács Ágnes szabadította ki a palackból a szellemet, Gergely Pál már csak utólagos magyarázója és igazolója volt a történetnek. Ugyanez megismétlődött a másik kulcshelyzet ismertetésével is. A kéziratok megtalálásának körülményeiről nyomtatásban először Kovács Ágnes tájékoztatta a szakmát és az érdeklődő olvasóközönséget 1961-es mesekötetének utószavában. Ebben éber kapusról, kosárszámra felhordott poros, piszkos kéziratokkal fűtött aszfaltolvasztóról, helyszínre siető és intézkedő kéziratári vezetőről esik szó, és arról, hogy „a kihordott kosarak rendkívül értékes anyagot tartalmaztak: a Kisfaludy Társaság hatvanöt éve elveszettnek hitt kéziratok hagyatéka került napvilágra falbontás következtében a pince egyik zugából” (Kovács Á. 1961: 259). Gergely Pál ugyanezt a történetet csak 1978-ban, a *Budapest* című folyóiratban megjelent cikkében írta le először.

Végigolvasva/végiggondolva időbeli egymásutánjukban a Kriza-hagyatéka pincehistóriájának epizódjait, az a benyomása az embernek, hogy

mintha két külön történetről lenne szó. Az egyik szerint a Kriza-hagyaték az Akadémia főtítkársági raktáraiból került elő (Gergely P. 1952), s „a Tudományos Akadémia palotájának átalakítási munkálatai kezdetén, 1949-ben akadt rá Gergely Pál, a kéziratgyűjtemény helyettes vezetője, egyéb akadémiai iratok tízezrei között” (Kovács Á. 1956: 448). Ebben a történetben – jöllehet Kovács Ágnes (de csak ő) elrongyolódott, penésztől pusztuló iratokról is szót ejt – „Kriza ezernyolcszáz lapnyi székely népköltés-, népszokás- és szógyűjtése” került napvilágra. „Az olvashatóvá tett és tartalmuk szerint csoportosított lapok – olvashatjuk Kovács Ágnes beszámolójában – a következő folklorisztikai anyagot tartalmazzák: 1. hét balladát, 2. ötvenkilenc népdalt, 3. gazdag népszokás-, közmondás- és táncszógyűjteményt, 4. bőséges személy-, állat- és helynévanyagot, 5. mintegy százötven, részben töredékes népmeseszöveget, 6. néhány halotti búcsúztató beszédet, 7. Kriza János saját költeményeiből, szombatos ének- és zsoltárfordításaiból néhány darabot, 8. a Vadrózsák előszavának első, ceruzával írt fogalmazványát, 9. Kriza gyűjtőtársainak hozzá intézett leveleiből tizennégyet” (Kovács Á. 1956: 448).

A másik történetet, a „kalandosabbat” Kovács Ágnes hozta forgalomba 1961-ben. Eszerint a kosárszámra felhordott, tüzelésre szánt piszkos, penészes kéziratokban Gergely Pál, a kéziratgyűjtemény helyettes vezetője felismerte, hogy „rendkívül értékes anyagot tartalmaznak: a Kisfaludy Társaság hatvanöt éve elveszettnek hitt kéziratok hagyatéka került napvilágra falbontás következtében a pince egyik zugából” (Kovács Á. 1961: 259). „Az elrongyolódott, penésztől, portól pusztuló” papírlapokról „csak többszöri szárítás, fertőtlenítés és vasalás után” állapíthatta meg Gergely Pál, hogy „a 11 000 lapnyi kézirat tömeg egy tizedét Kriza János népköltési hagyatéka teszi ki, mely nagyrészt meseszövegekből, néhány ballada- és népdalszövegből, valamint hozzá intézett levelekből áll” (Kovács Á. 1961: 259).

Amint az előbbieken láttuk, Kovács Ágnes rövid tájékoztatóját a történet részleteivel Gergely Pál egészítette ki. Több alkalommal ecsetelte a pincebeli állapotokat, ahonnan a kéziratok előkerültek, s ahol egérrágástól penészig, nyirkos padlóra öntött kézírathalmoktól ládába gyömöszölt papírokg és kézírathalmokra dobált bútordarabokig minden előfordult.

Bármennyire is elrugaszkodott ötletnek látszik, játszunk el a gondolattal, hogy Gergely Pál nem a fantáziáját eresztette szabadjára, tényleg látta, s a látottak alapján írta le azt a bizonyos „pincebeli romkamrát”,

ahonnan iratok – Kovács Ágnes szerint a Kisfaludy Társaság iratai –kerültek elő!

Az ötletet Vikár Béla egy 1904-ből keltezett levelének egy részlete adta, melyben a *Somogy megye népköltése* című kötete kiadásának több mint másfél évtizedes késése miatt háborog. Vikár gyűjteménye már 1890-ben készen állt a kiadásra, mégis ez a kötet a Kisfaludy Társaság szerkesztői elvárásai miatt, többszöri átszerkesztés, szövegcserek és kihagyások után csak 1905-ben hagyta el a nyomdát a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* hatodik köteteként. A levelet Vikár abból az alkalomból írta a Kisfaludy Társaság titkárának, aki egyben a *MNGY* szerkesztője is volt, hogy ismét újabb változtatásokat kért a Társaság a kötet meseanyagában. „[...] Sürgetéseimet a t[isztelet] díj iránt ne vedd rossz néven – olvashatjuk Vikár levelében –; nagyon érthető, hogy szabadulni óhajtottam életem e legkeservesebb munkájának minden ügyétől. Hiszen gyűjteményem már 17 évvel ezelőtt el volt fogadva a Kisf. Társ. részéről Simonyi Zs. és Arany L. bírálata alapján. Mikor ki kellett volna adni, *nem került elő hosszú évekig*. Végre Borovszkyval együtt *átkutatván a társaság lomtárát, nagy keservesen ráakadtunk* [kiemelések tőlem: O. K.]. Akkor új bírálat következett, s ebből kifolyólag a már approbált szövegek átírása a Társ. külön céljaira való tekintettel [...]”³⁹

Vikár Béla levelének idézett részlete révén több mindenről tudomást szerezhetünk a Kisfaludy Társaság működésével kapcsolatban. Arról, például, hogy a Kisfaludy Társaságnak volt egy lomtára, melyben a századforduló körüli években fölöttébb nagy lehetett a rendtelenség és összevisszaság, ha Vikár másodmagával csak „nagy keservesen” akadt rá Somogy megyei gyűjtésének kéziratára. Pedig az a kézirat nem évtizedek óta hevert a lomtárban! Arra is fény derül, hogy a Kisfaludy Társaság a nála maradt, kiadásra előkészített kéziratot nem adta vissza a szerzőnek, és nem irattárban helyezte el, hanem lomtárba dobta, minden bizonnyal ezért „nem került elő hosszú évekig”. Csak amikor a kézirat szerzője rászánta magát, hogy „átkutassa” a lomtárát, akkor sikerült nyomára buk-

³⁹ Vikár Béla levele Vargha Gyulához – Budapest, 1904. október 19. *Vargha Gyulának írott levelek*. MTAK Kéziratára. Jelzete: Ms 4758/57. – Ua. In: Olosz K. 2014b: 30. – Megjegyzendő, hogy Vikár Béla gyűjteményének egyik bírálója – 17 évvel korábban, tehát 1887–88 körül – Arany László volt, s a gyűjtemény nem Arany Lászlótól került elő, hanem a Kisfaludy Társaság lomtárából.

kannia Somogy megyei gyűjtésének. Azt nem tudjuk, hogy az Akadémia épületének mely részében volt ez a bizonyos lomtár, egy azonban biztosra vehető: nem a főlépcsőn lehetett abba bejutni. Nagy a valószínűsége annak, hogy a Kisfaludy Társaság a pincében kapott tárolási helyet, amit lomtárnak használt. És lomtárba sok minden és sokféleképpen kerülhet: ügyviteli iratoktól régi iktatókönyvekig és jegyzőkönyvekig, kiadatlan művektől használhatatlan bútordarabokig, ládába gyömöszölt, összekötözött iratcsomagoktól, földre ömlesztett iratokig bármi. És azt se feledjük, hogy Vikár leveléből a lomtár századfordulói, 20. század eleji állapotáról értesülünk.

Nem tudható, de elképzelhető, hogy a penészes, elpiszkolódott iratok az építómunkások ebből a lomtárból hordták fel „kosárszámbra”, hogy eltüzeljék. Ez esetben igaznak fogadhatjuk el Kovács Ágnesnek azt a határozott állítását, hogy „a Kisfaludy Társaság [...] kéziratok hagyatéka került napvilágra falbontás következtében” (Kovács Á. 1961: 259). De csak így, a „hatvanöt éve elveszettnek hitt” kitétel nélkül. A „hatvanöt év”-vel ugyanis Kovács Ágnes egyértelműen arra utalt, hogy a Kisfaludy Társaság iratállománya Arany László kiköltözése után került le az Akadémia pincéjébe. Márpedig ez – amint korábban kifejtettük – semmiképpen nem lehet igaz. Mint ahogy az sem, hogy a Kriza-kéziratok is akkor kerültek le az Akadémia pincéjébe. Kovács Ágnes megkonstruált egy történetet arról, hogy a Kriza-hagyaték Pesten a Kisfaludy Társasághoz, személy szerint Gyulai Pál és Arany László kezébe került, s miután az *MNGY* szerkesztői kiadták a hagyaték egy részét, a kéziratok a Kisfaludy Társaság egyéb irataival együtt Arany László akadémiai lakásából 1885 körül lekerültek a pincébe, ahonnan aztán 1949-ben „falbontás következtében”, megrongálódva és hiányokkal ugyan, de napvilágra jutottak. Ez a történet – ha elfogadhatónak/igaznak gondoljuk azokat az érveket, melyeket fennebb elősoroltam – elejétől végéig téves, és bizonyítatlan állításokat tartalmaz. Érdekes módon mégis ez a narratívum kapott lábra, vert gyökeret a tudományos köztudatban, nem a kalandok nélküli verzió, melyet Kovács Ágnes is ismert, mégis felülírta azt – Gergely Pálra, a cselekvő szemtanúra hivatkozva – egy színes és megkapó mesével.

Összegezve az elmondottakat, az alábbiakban foglalhatom össze, hogy mire jutottam Kriza János Pestre került népköltési hagyatékát illetően.

1. A Kriza-hagyaték sorsáról két különböző történet született, attól függően, hogy a történetek forgalomba hozói melyik intézményt – az Akadé-

miát vagy a Kisfaludy Társaságot – tekintették a Pestre felküldött Kriza-hagyaték befogadójának/birtokosának, s következőképpen melyik intézmény irattári anyagával hozták kapcsolatba a Kriza-gyűjtemény pincébe kerülését. A két történet közül a később megkonstruált bizonyult virulensebbnek, kiszorította a köz- és tudományos gondolkozásból az elsőt.

2. A hagyaték pincébe kerüléséről és előkerüléséről először Gergely Pál tájékoztatta a szakmát az *Ethnographiában* 1952-ben közzétett, tényszerű, minden mellébeszélést nélkülöző írásában. Ebből az írásból egyértelműen az derül ki, hogy Kriza János népköltési hagyatéka az Akadémia hatáskörébe tartozó kéziratok sorsában osztozott: az Akadémia főtítkársági raktárai valamelyikében találták meg, több ezer más, akadémiai ügyvitelre, gazdasági ügyekre, az Akadémia tagjainak irodalmi működésére vonatkozó irat, valamint nagy mennyiségű kéziratot népköltési gyűjtés társaságában. A cikkben halvány utalás sincs arra, hogy a főtítkársági raktárakban tárolt iratok megrongálódtak, összeperesztedtek volna. Arról sincs benne információ, hogy ez a hatalmas iratállomány mikor és milyen alkalmakkal került le a pincébe.

Tudva azt, hogy a Kriza-hagyaték az Akadémia birtokába jutott, úgy ítélem meg, hogy Gergely Pál 1952-ben hiteles és megbízható tájékoztatót nyújtott a Kriza-hagyaték sorsáról. Írása azonban, ha megjelenése pillanatában történetesen fel is figyelt rá a szakma, nagyon gyorsan feledésbe merült, a későbbi Kriza-irodalomban nemigen hivatkoztak rá, már csak azért sem, mert hamarosan felülírta Kovács Ágnes egy új narrációval, melyet – furcsa és érthetetlen módon – Gergely Pál pincehistoriájára alapozva konstruált meg, s melynek hitelesítéséről maga Gergely Pál, az események résztvevője és szemtanúja gondoskodott későbbi megismerésével.

3. Kovács Ágnes négy évvel Gergely Pál cikkének megjelenése után, 1956-ban nyilatkozott először a Kriza-hagyaték előkerüléséről. A Gergely Pállal közösen szerkesztett, Kriza János kiadott és kéziratot hagyatékából készített összesítő válogatás utószavában Kovács Ágnes szót ejtett ugyan arról, hogy a Kriza-gyűjteményre Gergely Pál egyéb akadémiai iratok tízezrei között akadt rá 1949-ben, de ezen túl egy egészen más történettel ismertette meg olvasóit. Abból a tényként kezelt premisszából indult ki, hogy Kriza hagyatékát az özvegy a Kisfaludy Társasághoz küldte fel, személyesen Gyulai Pálnak és Arany Lászlónak, a MNGY szerkesztőinek, akik a kéziratot hagyaték egy részét közzé is tették. Tekintettel arra,

hogy Kovács Ágnes nem biztos tudásra alapozott, hanem egy nyilvánvalónak vélt elgondolásból indult ki, a továbbiakban nem tehetett mást, minthogy elhíhető útvonalat jelöljön ki (vagy találjon ki?!), melyen a Kriza-gyűjtemény kéziratai eljuthattak a Kisfaludy Társaság prominens személyiségeitől az Akadémia pincéjébe. Ezt a problémát a Kriza-hagyaték és Arany László kiköltözésének kapcsolatba hozásával oldotta meg úgy, hogy kimondatlanul, de egyértelműen arra utalt, hogy Kriza János hagyatékát, akárcsak a Kisfaludy Társaság iratait, Arany László kiürített lakásából vitték le a pincébe. A minden alapot és minden bizonyítékot nélkülöző állítást azzal a többletinformációval támogatta meg, hogy Kriza ezernyolcszáz lapnyi székelly népköltés-, népszokás- és szógyűjtése a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (vagyis a Kisfaludy Társaság sorozatának) tizenegyezer lapot kitevő egyéb kéziratai között lappangott.⁴⁰ Mindezen túl, a szakma és az érdeklődő olvasóközönség Kovács Ágnes 1956-os írásából értesült először arról is, hogy a Kriza-hagyaték kéziratai megrongálódtak, a penésztől, portól, nyirkosságtól pusztuló papírok egy részét minden erőfeszítés ellenére sem lehetett olvashatóvá tenni. Ennek ellenére a Kriza-hagyaték gyorsleltára, melyet ugyancsak Kovács Ágnes hozott nyilvánosságra – szemmel láthatóan tartalmazta mindazokat a gyűjtéseket, műfajcsoportokat, melyeket a *Vadrózsák* első kötetének előszavában Kriza János a leendő második kötet anyagaként vagy nyelvjáráskutató munkájának eredményeként emlegetett.

4. 1961-ben egy ifjúsági kiadvány utószavában az öt évvel korábban megkonstruált történetet Kovács Ágnes újabb részletekkel egészítette ki, és „pontosította.” Itt hozta nyilvánosságra a kéziratok eltüzelésének epizódját, itt mondta ki, hogy az elrongyolódott, penészes-poros kéziratokban Gergely Pál a Kisfaludy Társaság hatvanöt éve elveszettnek hitt iratait ismerte fel, mint ahogy azt is, hogy a 11 000 lapnyi kézirat tömeg egy tizedét Kriza János népköltési hagyatéka tette ki.

5. Továbbra is fenntartva azon véleményemet, hogy a Kisfaludy Társaság iratai semmiképpen nem Arany László lakásából kerültek a pincébe, azt nem vitatom, hogy a Kisfaludy Társaság iratállománya – számomra ismeretlen időpontban és körülmények között – valamikor ugyancsak lekerült az Akadémia pincéjébe. Azonban feltehetően más pincerészben

⁴⁰ Ez igaz is volt, csakhogy nem a Kisfaludy Társaság iratai között, hanem az Akadémia iratállományában.

kapott helyet, mint az akadémiai iratok, s a rosszabb körülmények között tárolt iratállomány megrongálódott oly mértékben, hogy egy részét nem lehetett megmenteni, olvashatóvá tenni. (Az is elképzelhető, hogy a piszkos, elrongyolódott kéziratokat a Kisfaludy Társaság lomtárából hordták fel az építómunkások. Ezt a hipotézist Vikár Béla korábban idézett leveleinek lomtárról szóló információjára alapozom, valamint Gergely Pálnak azokra a valóságtól elrugaszkodottnak tűnő, egymásnak ellentmondó tájékoztatóira, melyek a pincebeli tárolás méltatlan körülményeire utaltak.) Azt viszont, hogy a Kriza-hagyaték a Kisfaludy Társaság iratállományából, történetesen a lomtárából került volna elő, teljességgel kizártnak tartom. Mint ahogy azt is kétlem, hogy az Akadémia főtitkársági raktárai és a „pincebeli romkamra” a pincének ugyanazon részében lettek volna. Minden valószínűség szerint feltárásuk sem egyszerre történt.⁴¹

6. Bár kulcsfigurája a pincehistóriának, Gergely Pál helye és szerepe ebben a történetben számomra továbbra is tisztázatlan és némiképp érthetetlen. Ő az, aki először tájékoztatja a szakmát – megítélésem szerint a valóságnak megfelelően – a pincében talált Kriza-anyagról. Ő az, aki rendezi a Kriza-hagyatékot és szerkeszti az összesítő válogatás egyik kötetét.⁴² Mégis fenntartás nélkül segédkezik abban, hogy egy téves elgondolás mentén megkonstruált történet diadalmaskodjék. Mintha megfeledezett volna saját korábbi, tényállásnak megfelelő helyzetjelentéséről, s engedett volna az érdekesebb történetek csábításának. Vagy arról lenne szó, hogy első megszólalása nem kapott kellő figyelmet, emiatt kezdett mesélni, s addig-addig színezte a történetet, hogy a végén már maga sem tudta, hogy mi az igazság?

7. Kriza János Pestre került népköltési hagyatékának történetét a fentiek figyelembe vételével a következőképpen tudom rekonstruálni. Kriza János halála után hagyatéka Gyulai Pál közvetítésével 1875 őszén a Ma-

⁴¹ Érdemes volna megvizsgálni, hogy a Kisfaludy Társaság iratai milyen és mekkora károkat szenvedtek, látható-e rajtuk penésznyom, mikor leltározták be a MTA Könyvtára kéziratárában stb. Magam az iktatókönyveket, jegyzőkönyveket, a levelezés bizonyos részét két évtizeddel ezelőtt átnéztem, de nincsenek olyan emlékeim, hogy súlyosan megrongálódott papírokat forgattam volna.

⁴² Az megint más kérdés, hogy – nem lévén szakember – mindkét területen sokat hibázt: a rendezés során Kriza hagyatéka közé kevert idegen gyűjtéseket (Arany Jánosné és Arany Juliska mesejegyzéseit, a Gyulai Pálhoz beküldött folklórgyűjtések egy részét), tévesen azonosított gyűjtőket és gyűjtéseket, kihagyta a rövid folklórműfajokat az összesítő válogatásból stb.

gyar Tudományos Akadémia tulajdonába került. Az Akadémia épületében elhelyezett, egész szekrényt megtöltő, rendezetlen Kriza-anyagból 1881–82-ben Benedek Elek válogatott ki szövegeket a *Székelýföldi gyűjtés* számára, s a kiválogatott kéziratokból továbbválogatva állította össze Gyulai Pál és Arany László a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetének Kriza-részét. A Benedek Elek által kiválogatott kéziratok Gyulai Pálnál maradtak, tőle pedig a *MNGY* későbbi szerkesztőjéhez, Sebestyén Gyulához kerültek. Sebestyén halála után hagyatékát az Etnológiai Archívumban (akkori nevén Ethnológiai Adattárban) helyezték el. Ezen a stáción már senki nem tudta, hogy Kriza-féle gyűjtések is vannak Sebestyén Gyula hagyatékában, a kéziratokat Sebestyén gyűjtéseiként leltározták be az Etnológiai Archívumban.

A Kriza-hagyaték Akadémián maradt nagyobb részét a 19. század folyamán és a 20. század első négy évtizedében feltehetően nem mozgatták, az Akadémia pincéjébe valószínűleg a második világháború idején, a háborús pusztítások elől menekítették le akadémiai iratok-kéziratok sokaságával együtt a főtőkársági raktárak valamelyikébe, s a raktárakat elfalazták. Az Akadémia épületének átépítése során a Kriza-hagyaték épen, sértetlenül került elő a pincéből, ha hiányokat észleltek állományában, azt nem tűz vagy penész okozta, hanem az, hogy a hagyaték egy része külön sodródott a törzsanyagtól.

Kovács Ágnes narratívumait nem tartom hiteleseknek, mert egyetlen epizódjuk valóságtartalma sem igazolható. Mesterségesen megkonstruált történeteket hozott forgalomba tudománynépszerűsítő kiadványok lapjain, de szakmai tekintélye folytán mind a szakmabeliek, mind pedig az érdeklődő olvasók hitelt adtak állításainak.

Tudatában vagyok annak, hogy további kutatások szükségesek ahhoz, hogy a feltételezések a történet valamennyi mozzanatában bizonyossággá váljanak; annak is, hogy újabb források tükrében módosulhat a Kriza-hagyaték általam vázolt útja-története. Nem is azzal a gondolattal próbáltam szétválogatni a Kriza-hagyaték körüli narratívumok reális és irreális elemeit, hogy biztos megoldást fogok találni. Csupán, Szakál Annához hasonlóan, én is bedobtam egy követ az állóvízbe, hogy legyen egy kis hullámverés, mozduljon ki végre a szaktudomány abból a csapda-helyzetből, melyet egy hatvan évvel ezelőtt tévesen megkonstruált történet idézett elő.

Az elmozdulás tekintetében azonban nem vagyok túl bizakodó. Akárcsak a mindennapi életben, a tudományos gondolkodásban is sokkal hamarabb terjednek el és sokkal tartósabban honosodnak meg a téveszmék, téves elképzelések, mint a bizonyítható és bizonyított tények. Kriza János életműve-hagyatéka körül különösen sok a bizonyítatlan állítás, megkonstruált történet, ellenőrizetlen, téves megállapítás. És a dokumentálatlan kijelentések, téves elképzelések mind a mai napig fel-felbukkannak a Kriza-irodalomban, s félrevezetik nemcsak az érdeklődő olvasót, de olykor a szakma művelőit is.⁴³

Marosvásárhely, 2016. október–november

⁴³ A Tiboldi István adomáit és tanítómeséit – saját irodalmi alkotásait –Tiboldi gyűjtéseként forgalmazó kötetről (Tiboldi I. 1988) például hiába jelent meg bizonyító adatokkal alátámasztott, cáfoló recenzió (Olosz K. 1989), majd Szakál Anna tanulmánya (Szakál A. 2010), mely pontosan leírja, hogy Mészáros József mit csinált és miért nem tartozik Krizához a kötet, azt továbbra is Kriza János kéziratos hagyatékából közzétett folklórkivadványnak tekintik, s mind a mai napig a *Vadrózsák*hoz köthető szakirodalmi tételként tartják számon. Vö. Tasnády E. 2014: 162; <http://www.kjnt.ro/nevadonk>.

Azt pedig, hogy egy véletlen tévedésből miként lesz fontos dokumentum, jól példázza Ujváry Zoltánnak egy elírása.

Minden valószínűség szerint Ujváry összecszerélte a céduláit, s ennek következtében Erdélyi János 1841-ben Szemere Miklóshoz írt leveléből (vö. T. Erdélyi I. 1960. I.: 150/94. sz. levél) Kriza János leveleként idézett egy részletet – forrásmegjelölés nélkül – a *Néprajz egyetemi hallgatóknak* című sorozat 31. kötetében (Ujváry Z. 2004: 7). A két év múlva újra közzétett tanulmány (Ujváry Z. 2006: 93–115) felkerült a világhálóra is, s azóta azt a bizonyos „Kriza”-levelet más is idézi – ugyancsak forráshivatkozás nélkül –, mint fontos dokumentumot arra nézve, hogy Kriza Jánosnak már 1841-ben szándékában állt „a magyar népdalokat valaha egy testben kiadni [...] még pedig hangjegyekkel együtt” (Lásd Tasnády E. 2014: 165).

Függelék

1. A *Vadrózsák* második kötetéből kimaradt tételek

Az alábbi jegyzék Szakál Anna kutatásai nyomán azoknak a kéziratoknak a lehelhelyét és jelzetét tartalmazza, melyekben a *Vadrózsák* második kötetébe illő, de onnan kimaradt folklórszövegek találhatóak. A kéziratok egy része további kutatást (kézírás-azonosítást) igényel, mert pillanatnyilag csak annyit tudunk róluk, hogy Krizához köthető kéziratok anyag társaságában leltározottak be.

Nem vettem fel e jegyzékbe az újonnan előkerült mesekéziratokat, illetve azokat a tételeket, melyek a *Vadrózsák* első kötetében vagy korai Kriza-publikációkban nyomdafestéket láttak. Hangsúlyozni szeretném, hogy az alább felsorolt kéziratok közül keveset láttam eredetiben, néhánynak még a fotokópiáját sem. Ez utóbbiak jegyzékbe sorolása azoknak a tartalmi leírásoknak az alapján történt, melyeket Szakál Anna mellékelte az egyes tételekhez. Mivel a rövid műfajok (közmondások, szólások, táncszók) esetében magukat a szövegeket nem vizsgáltam, előfordulhat, hogy olyan kéziratokra is hivatkozom, melyeknek szöveganyaga megjelent a *Vadrózsák* első kötetében, illetve más másolathból vagy a *Magyar Nyelvőr* közleményeiből bekerült a *Vadrózsák* második kötetébe.

Itt mondom köszönetet Szakál Annának, aki nemcsak felhívta a figyelmemet újabb felfedezéseire, de önzetlenül rendelkezésemre bocsátotta az engem érdeklő kéziratok adatait, illetve fotokópiáit.

A jegyzékben az MTAKK rövidítés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárát jelenti. Az intézmény nevének rövidítését követően a kézirat jelzete és címe található.

MTAKK

M. Nyelvtud. 4-r. 102. Kriza János-féle Tájszógyűjtemény legnagyobb-részt Kiss Mihály kéziratai. Szinnyei József által használva.

M. Nyelvtud. 4-r. 102/3. sz. (zöld ceruzával írt sorszám – a továbbiakban is) *Népmondák, Szóejtések, Mondatok.* Tiboldi István kézírása.
[Benne szólások és közmondások]

M. Nyelvtud. 4-r. 102/8. sz.
Közölt tájszavakra, és szóllásmodókra észrevételek. Kiss Mihály kézírása
[Benne szóllásmagyarzatok]

M. Nyelvtud. 4-r. 102/9. sz.
Észrevételek – egyszeri s másszori közleményre feleletül. Kiss Mihály kézírása.
[Benne szóllásmagyarzatok]

M. Nyelvtud. 4-r. 102/12. sz.
Székel nyelvsajátságok. Kiss Mihály kézírása.

- I. Tájszavak
- II. Szólásmódok
- III. Talányok
- IV. Tánczmondák
- V. Példabeszédek
- VI. Babonák
- VII. Népdalok
- VIII. Népmesék. Néphírek. Adomák.

M. Nyelvtud. 4-r. 102/15. sz.

Vadrózsába valók. Kiss Mihály kézírása.

Népköltési gyűjtemény, az alábbi műfajokat tartalmazza:

- I. Ballada. [1. sz., 20. sz.] Dal. [2–19. sz., 21–31. sz.]
- II. Táncszók.
- III. Talányok
- IV. Babonák
- V. Példabeszédek
- VI. Szólásmódok. Közmondások.

MTAKK

Ms. 352. Cím nélküli csomag.

Sütő Nagy Lászlótól 1956-ban vásárolt anyag.

Ms. 352/7. Népdaltöredékek

Kérdéses, hogy Krizához tartozik-e.

Ms. 352/8. Közmondások. Népmondák. Példabeszédek.

Tiboldi István kézírása.

Két összefűzött ívnyi (2x16 oldal) letisztázott szöveg, nincs számozás, csak az első ívfüzeten van felírva a cím, a második ívfüzeten pedig egy 4-es szám. Tehát hiányos és akár folytatása is lehetett.

Ms. 352/9. Babonaságok gyűjteménye

Cérnával összefűzött kötet. A gyűjtő ismeretlen. Nincs bizonyíték arra, hogy a kézirat Kriza köréhez lenne köthető.

Ms. 352/10. Székely szok, szobeli különbségek, betűk el cserélése, s némely példabeszédek.

A kb. 60 oldalas, összefűzött anyag gyűjtője ismeretlen. Nem bizonyított, hogy Krizához köthető.

MTAKK

Ms. 370 Cím nélkül.

Sütő Nagy Lászlótól 1957-ben vásárolt anyag.

Ms. 370/1. *Népdalok Sütő Nagy László gyűjteményéből.*

1–4. folián ismeretlen kézírások.

5–12. folio: *Táncmondások* (töredékek). Tiboldi István kézírása.

Ms. 370/2. *Népballada (Világszép Erzsók búcsúja)*

Ugyanennek a balladának kiadásra szánt gépírási másolata (töredékesen) előkerült Sütő Nagy László hagyatékából is (Magántulajdon, Budapest). A bevezetőben Sütő Nagy László jelezte, hogy a ballada Kriza János hagyatékából került hozzá. A közlemény végül nem jelent meg.

Nagy a valószínűsége annak, hogy a ballada nem Kriza János vagy valamelyik munkatársának gyűjtése, hanem Fincziczky Mihály Ung megyében gyűjtött, s a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetében közreadott balladájának másolata (vö. *MNGY I.* 1872: 180–182).

Ms. 370/3. *Találós mesék Kolozsvár városából és vidékéről.*

Nincs bizonyíték arra, hogy Krizához köthető anyag.

MTAKK

Ms. 5082/95–97. *Latin-magyar közmondások*

Nem bizonyított, hogy a névtelen és datálatlan kézirat Kriza köréhez köthető.

MTAKK

Ms. 5083/75. I–II. *Székely Talányok.*

Találós kérdések 2 oldalon. A névtelen kézirat feltehetően Kriza valamelyik gyűjtőjétől származik, de nincs bizonyíték rá.

Ms. 5083/76. *Székel nyelvsajátságok, szómagyarázatok, rigmusok.* Nyelvészeti jegyzetek.

Kiss Mihály kézírása. Összefűzött füzet, benne a székely nyelvsajátságok mellett „táncmondák”.

2. Téves és/vagy hiányos adatok a *Vadrózsák* második kötetében

1.) A 61. oldalon a 141. lábjegyzethez szükséges az alábbi kiegészítés:

Gyulai Pál és Hory Etelka kapcsolatáról l. CSETRINÉ LINGVAI Klára 1969: 163–164; DOMOKOS Mariann 2012: 287–289.

A hivatkozott művek a szakirodalmi jegyzékből is kimaradtak. A 703. oldalon, CSANÁDI Imre–VARGYAS Lajos után beiktatandó:

CSETRINÉ LINGVAI Klára

1969 Gyarmathy Zsigáné irodalmi levelezéséből. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XIII. évf. 1. sz. 162–169.

A 704. oldalon CZUCZOR Gergely – FOGARASI János után következnek:

DOMOKOS Mariann

2012 Gyulai Pál folklórgyűjtése és meseköltészete. *Ethno-lore. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve*, XXIX. Budapest, 281–312.

2.) Az 521–525. oldalon közölt 2. számú (*Mit álmodnak a székelyek?*) és 3. számú (*Álmak*) álomlátásokat nem Ürmösy Sándor gyűjtötte, hanem Kiss Mihály. Mivel nem találtam rá az eredeti kéziratra, Gergely Pál információjára hagyatkozva neveztem meg Ürmösy Sándort az álomlátások gyűjtőjeként (Vö. SZNGY I. 1956: 266–274/1–12. sz.; jegyzet: SZNGY II. 1956: 499). A kéziratot Szakál Anna találta meg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában a mesék között (Jelzete: Irod. 4-r. 409/III. 162–163ⁿ), abból derült ki, hogy a gyűjtő Kiss Mihály árkosai (Háromszék) unitárius lelkész.

A fentiek értelmében javítani kell az álomlátások jegyzetében is (667. oldal) a gyűjtő nevét.

3.) A 672. lapon, Ürmösy Sándor: *Székelymagyar Szombatosok Erdélyben* című tanulmányának jegyzetét ki kell egészíteni azzal, hogy 1873-ban a *Vasárnapi Újság*ban megjelent egy négy részes közlemény a székely szombatosokról, melyet írója bevallottan „Ürmösi Sándor dolgozata után” készített. A közlemény könyveszeti adatai:

– á – r – : Az erdélyi székely szombatosok. Adalék a hazai történethez. *Vasárnapi Újság* XX. évf. 1873. I. 14. sz. (április 6) 167–168; II. 15. sz. (április 13) 175–176; II. (folytatás) 16. sz. (április 20) 190–191; III. 17. sz. (április 27) 202–203; IV. 18. sz. (május 4) 214.

4.) A 697. és 707. oldalon a KRIZA J. 1864a *Homlodi Susánna* bibliográfiai leírásában téves az oldalszám az MNGY III. 1882: 409–420/71. sz. tételnél. Helyesen: MNGY III. 1882: 419–420/71. sz.

5.) A 680. oldalon alulról a 12. sorban: az *Aj be boldog az az édes Anya* kezdetű katonadal nem 55-ös, hanem 58-as számú.

6.) A 740. oldalon az *Olt* címszónál téves a 264. oldalra való utalás.

7.) Kifelejtettem a *Vadrózsák* második kötetéből az Etnológiai Archívumban található EA 3652 jelzetű Gálffy Sándor-kéziratnak a *Budai Ilona* balladáján kívüli adatait annak következtében, hogy a balladát Kriza a *Vadrózsák* első kötetében közzétette. Az alábbiak maradtak ki:

Példabeszédek (2 db.) az 1. oldalról, *Hintázó mondóka* (4. oldal), *Húsvéti öntöző mondóka* (5. oldal).

Mivel a szövegek kimaradtak, Gálffy Sándor kézírata nyilván nem szerepel a Források jegyzékében sem.

8.) Az EA 10697 jelzetű kéziratcsomóban található mesék és a *Székelyföldi gyűjtés* Kriza-anyagában közölt mesék egyezése, valamint a mesékhez mellékelt

utasítások alapján bizonyítottam, hogy a Sebestyén Gyula hagyatékában megtalált kéziratok azonosak azokkal a Kriza-gyűjtésekkel, melyeket Benedek Elek a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetébe Gyulaiék számára kiválogatott (Lásd Kriza–Olosz 2013: 70, 678–680). Viszont az a feltételezésem, hogy a Kiss Mihály által készített, összefűzött mesegyűjtemény hiányzó (késsel kimetszett) 6 meséje is ott lehetett Gyulaiék előtt, s ezek között volt a szintén az *MNGY* III-ban publikált *A tejkút* című mese is, Szakál Anna újabb kutatásai folytán nem igazolódott be. Az MTA Kézirattárában újonnan megtalált Ms. 352/1. számú kézirat, mely mind a hat kivágott mesét tartalmazza, Kolozsvárról, Kovács Kálmántól került Budapestre feltehetően a 20. század első felében, s a MTA Kézirattára 1956-ban vásárolta meg S. Nagy Lászlótól. Gyulaiék tehát nem láthatták azokat. A meséket pedig valószínű, maga Kriza vágta ki Kiss Mihály gyűjteményéből. (Szakál 2016: 99–100)

9.) A 623–626. lapon, a 19. számú (*Barcsai*) balladához fűzött jegyzetben nem sikerült megnyugtató módon tisztáznom, hogy Kriza János kitől és hány változatát kapta meg a balladáinak. Nem tudtam egyértelművé tenni, hogy amikor Kriza két változatról beszélt, akkor a *Vadrózsák* első kötetében közölt Nagy Lajos-féle változatot és a Gálffy Sándor által 1866-ban publikált változatot emlegette-e, vagy pedig a *Vadrózsák* megjelenése után a Gálffy mellett még egy változat érkezett hozzá. A kérdés megválaszolása már csak azért is nehézségbe ütközött és ütközik továbbra is, mivel a Gálffy-féle változat körül sok a homály és a bizonytalanság: Gálffy Sándor 1865 januárjában küldte el Krizának a balladát, aztán 1866 elején maga publikálta, Kriza – mintha erről a közlésről nem tudott volna – 1866. augusztusában elküldte Gyulainak, hogy esztétikai elemzés kíséretében tegye közzé a balladát, mint íd. Gálffy Sándor gyűjtését, majd 1868-ban Kriza neve alatt is megjelent ugyanaz a ballada, végül 1872-ben a *MNGY* első kötetében Gálffy Sándor gyűjtéseként kapott helyet. A kérdést tovább bonyolítja az a tény, hogy Kriza, amikor Gyulainak elküldte a Gálffy-féle *Barcsai*-balladát, kísérőlevelében arról tesz említést, hogy „meglehet [...], még egy harmadik variáns is merülend fel, mely kielégítőbb lesz mind kétőnél” (Szakál 2012: 182). Nem tartjuk kizártnak, hogy harmadik variánsként Kriza Vas Tamás *Barcsai*-balladájára gondolt. A ballada a K. Papp Miklós-szerkesztette *Kolozsvári Nagy Naptár*-ban jelent meg feltehetően 1865 végén (*Kolozsvári Nagy Naptár 1866-dik évre*. II. évf. Kolozsvár, 119–120), de Kriza hamarabb tudomást szerezhetett róla. Vas Tamás 1865. június 16-ról keltezett, K. Papp Miklóshoz intézett levelében arról tájékoztatja a szerkesztőt, hogy „Közelebbről főt. Kriza úr is felszólított, közölném vele gyűjteményemet. Egy transportot már el is küldtem; jelenleg a második összeszedésével foglalkozom. Több balladám van” (Szakál 2012: 174). Mindezt Vas Tamás abban a levélben írta, melynek társaságában két ószékely balladát küldött be K. Papp Miklósnak közlésre. Ezek egyike a Sepsiszentgyörgyön gyűjtött *Barcsai* volt. Elképzelhető, hogy a második „transport”-ban a *Barcsai*-balladát is elküldte Krizának, vagy esetleg kilátásba helyezte a ballada megküldését. A Vas Tamás féle *Barcsai*-ballada eredeti kéziratát Szakál Anna fedezte fel a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (régábbi nevén Magyar Országos Levéltár). Jelzete: P 2269. K. Papp Miklós hagyatéka. 20. doboz, 27. tétel. 1843–1844. oldal.

Szakirodalom

- ANTAL [Árpád] – FARAGÓ [József] – SZABÓ [T. Attila]
1965 *Kriza János. Három tanulmány.* Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest
- ANTAL Árpád – FARAGÓ József – SZABÓ T. Attila
1971 *Kriza János.* Második, átdolgozott kiadás. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár
- ARANY László – GYULAI Pál (szerk.)
1882 *Székelyföldi gyűjtés.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam, III. kötet) Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób. Athenaeum RT, Budapest.
- BENEDEK Elek
2006 Kriza János. A mai Kriza-ünnepély alkalmából. In: Perjámosi Sándor – A. Szála Erzsébet – Gazda István (szerk.): *Az ismeretlen Benedek Elek. Kötetben eddig nem közölt, 1881 és 1892 között írt publicisztikáiból.* Az írásokat összegyűjtötte és jegyzetekkel kiegészítette Perjámosi Sándor. Szerkesztette és az előszót írta A. Szála Erzsébet. Sajtó alá rendezte Gazda István. Nyugat-Magyarországi Egyetem–Magyar Tudománytörténeti Intézet, Sopron–Piliscsaba, 115–118.
- 2009 *Édes anyaföldem! Egy nép s egy ember története.* (Bibliotheca Transsylvanica, 64.) Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda
- DOMOKOS Mariann
2007 Kriza János mesegyűjtése és a *Vadrózsák.* In: Ambrus Vilmos – Schwarcz Gyöngyi (szerk.): *Változó folklór. Tanulmányok Verebélyi Kincső tiszteletére.* (Folcloristica, 10.) ELTE BTK Folklóre Tanszék, Budapest, 195–209.
- ERDÉLYI Ilona, T.
1960–1962 *Erdélyi János levelezése.* I–II. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta T. Erdélyi Ilona. Akadémiai Kiadó, Budapest
- FARAGÓ József
1974 Marosi Gergely székelykeresztúri népmesegyűjtése a *Vadrózsák* számára. In: Molnár István – Bucur, Nicolae (szerk.): *A Székelykeresztúri Múzeum 25 éves évfordulója ünnepi tudományos ülészakán elhangzott tanulmányok és közlemények.* Hargita megye Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottsága–Székelykeresztúri Múzeum, Miercurea-Ciuc–Csíkszereda, 431–444.

GERGELY Pál

1952 A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának újabban megszerzett vagy feltárt kézíratairól. *Ethnographia* LXIII. (1–2) 207–208.

GYULAI Pál

1961 *Bírálatok. Cikkek. Tanulmányok.* (A magyar irodalomtörténet forrásai – Fontes ad historiam literariam Hungariae spectantes, 5). Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Bisztray Gyula és Komlós Aladár. Akadémiai Kiadó, Budapest

–K. [BENEDEK Elek]

1882 Kriza János. A mai Kriza-ünnepély alkalmából. *Budapesti Hírlap* XXII. 209. (július 31.) 1–3. (A cikk újraközlése In: Perjámosi Sándor – Szála Erzsébet, A. – Gazda István (szerk.): *Az ismeretlen Benedek Elek. Kötetben eddig nem közölt, 1881 és 1892 között írt publicisztikáiból.* Az írásokat összegyűjtötte és jegyzetekkel kiegészítette Perjámosi Sándor. Szerkesztette és az előszót írta A. Szála Erzsébet. Sajtó alá rendezte Gazda István. Nyugat-Magyarországi Egyetem – Magyar Tudománytörténeti Intézet, Sopron–Piliscsaba, 115–118.)

KOVÁCS Ágnes

1956 Utószó. In: Kriza János: *Székely népköltési gyűjtemény. Összesítő válogatás a kiadott és kézíratos hagyatékból.* II. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 447–456.

1961 Kriza János meséi. In: Kriza János: *Az álomlátó fiú. Székely népmesék.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 259–266.

KRÍZA Ildikó (szerk.)

1982 *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról.* Akadémiai Kiadó, Budapest

KRIZA János

1956 *Székely népköltési gyűjtemény. Összesítő válogatás a kiadott és kézíratos hagyatékból.* I–II. A verses részt Gergely Pál, a meséket Kovács Ágnes gondozta. Magvető Kiadó, Budapest

1961 *Az álomlátó fiú. Székely népmesék.* Kriza János kézíratos hagyatékából válogatta és szerkesztette Kovács Ágnes. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest

KRIZA János – OLOSZ Katalin

2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok.* Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztet-

te, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

MNGY I.

1872 ARANY László – GYULAI Pál (szerk.): *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. Athenaeum, Pest

MNGY III.

1882 ARANY László – GYULAI Pál (szerk.): *Székelyföldi gyűjtés*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam, III. kötet.) Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób. Athenaeum RT, Budapest.

OLOSZ Katalin

1989 Adomák és tanítómesék. *Igaz Szó XXXVII. (2)* 161–168.

2013 Történet egy százötven évig készülő könyvről. In: Kriza János – Olosz Katalin: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 17–90.

2014a Kriza-hagyaték a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában. *Ethnographia CXXV. (2)* 266–278.

2014b Népköltészeti gyűjtések Erdélyben a néprajz önálló tudományterületté válásának időszakában (1889–1914). In: Keszeg Vilmos – Szász Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 15–39.

2015 Váradi József balladájának ismeretlen háromszéki változata a 19. századból. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság–Szabadtéri Néprajzi Múzeum–Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 737–752.

SEBESTYÉN Gyula

1911 Emlékezés Kriza Jánosra. Felolvasatott a Kísfaludy Társaság f. é. [1911] márciusi ülésén. *Ethnographia XXII. (2)* 65–71. – Ua. In: Kriza János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, XI.) Kriza János születésének századik évfordulója alkalmából másodsor kiadja a Kísfaludy-Társaság. I. rész. Budapest, VII–XXII.

SZAKÁL Anna

2010 A folklórgyűjtő Tiboldi kéziratos anyaga és folklorisztikai értékelése. In: Filkó Veronika – Kőhalmy Nóra – Smid Mária Bernadett (szerk.): *Voigtloristica. Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére (ATU 503)*. (Folcloristica, 11.) ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 38–61.

2012 „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez*. A szétszóródott kéziratos anyagot összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlést teszi Szakál Anna. Kriza János Néprajzi Társaság–Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár

2015 „...Rajta kívül nem teremhet fű a folklórtudomány cseppet sem kies mezején” – Kritikai észrevételek Faragó József filológusi életművéhez. In: Bakos Áron – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 23. Néprajzkutatók, kutatások, reprezentációk*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 13–48.

2016 *Egy 19. századi gyűjtőhálózat, mint kutatási probléma. A Vadrózsák lehetséges megközelítési irányai*. Doktori disszertáció. Kolozsvár. Kézirat.

TANA Gyula

1979 Adalék a *Vadrózsák* történetéhez. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXIII*. (1) 59–61.

TASNÁDY Erika

2014 A *Vadrózsák* kései tavasza. *Erdélyi Múzeum LXXVI*. (1) 160–166.

TÁTRAI Zsuzsanna

1982 A szokásköltészet Kriza János gyűjteményében. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 91–116.

TIBOLDI István

1988 *Adomák és tanítómesék. Kriza János kéziratos hagyatékából Tiboldi István gyűjtése*. Sajtó alá rendezte Mészáros József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

UJVÁRY Zoltán

2004 Kriza János (1811–1875). In: Uó: *Kis folklórtörténet*. VIII. (Néprajz Egyetemi hallgatóknak, 31.) Debrecen, 2004. 7–40.

2006 *A folklór-kutatás eredményei a XIX. században*. Debrecen

Încă o dată despre Kriza

După apariția primului volum al culegerii de folclor *Vadrózsák* (1863) János Kriza nu a reușit să scoată cel de-al doilea volum, care a apărut cu o întârziere de 150 de ani doar în anul 2013, cuprinzând texte folclorice din moștenirea culegătorului, risipită în diferite arhive. În urma cercetărilor recente au fost descoperite noi manuscrise din colecția de folclor a lui János Kriza făcând necesare completări și corecții asupra volumului al doilea. Lucrarea este consacrată inventarierii acestor completări, precum și a unor interpretări noi privind moștenirea folclorică a lui János Kriza.

Once again about Kriza

After the publishing of the first volume of folklore, the *Vadrózsák* (1863) János Kriza was not able to print the second one, which appeared with a delay of 150 years, in 2013, containing texts of folklore from the legacy of the collector, spread in several different archives. Following some recent research, new manuscripts have been discovered from the folklore collection of Kriza, making some completing and correcting necessary over the second volume. This study follows the inventory of these complementary elements as well as some new interpretations concerning the folklore heritage of János Kriza.